

rota¹¹⁸, ks. Bernard Sychta¹¹⁹. Jeden tekst podpisany został kryptonimem A.R.¹²⁰

CZASOPIŚMIENNICTWO POMORZA I KASZUB

Problematyka badawcza z zakresu czasopiśmiennictwa była ważnym przedmiotem działalności naukowej i twórczości pisarskiej A. Bukowskiego. Dowodem potwierdzającym powyższą opinię – oprócz obfitej bibliografii jego publikacji na ten temat – jest niewątpliwie znajdująca się w jego spuściznie olbrzymia kolekcja warsztatowa (a właściwie zbiór kolekcji) różnorodnych materiałów, dotyczących tematyki dziejów oraz oblicza (w różnych tego słowa aspektach) prasy i wydawnictw periodycznych na Pomorzu i Kaszubach. Kolekcja ta liczy 1242 jednostek akcesyjnych¹²¹, zgrupowanych w 22 jednostkach inwentarzowych, oznaczonych sygnaturami Rs II 163-Rs II 184.

Sygnaturą Rs II 163 objętych zostało 91 całości opracowań A. Bukowskiego oraz zebranych przez niego różnorodnych materiałów warsztatowych (notatki, wypisy źródłowe, kserokopie itp.), dotyczących czasopiśmiennictwa gdańskiego. Znajdują się więc w tym zbiorze: notatki i opracowanie A. Bukowskiego nt. bibliografii czasopism i druków ciągłych na Wybrzeżu Gdańskim w latach 1918-1939¹²²; dwa warianty artykułu A. Bukowskiego „Gdańskie Pomorze” (1921-1925) – poprzednik „Rocznika Gdańskiego”¹²³ oraz jego streszczenie¹²⁴, a także zbiór notatek i wypisów źródłowych, dotyczących „Pomorza” z lat 1921-1925¹²⁵; nadbitka opracowania A. Bukowskiego „Podwójny jubileusz »Rocznika Gdańskiego«”¹²⁶ oraz egzemplarz 28 numeru dodatku niedzielnego „Echa Gdańskiego” z 1928 r.: „Gość znad Bałtyku”.

Kolejnych 7 sygnatur (od Rs II 164 do Rs II 170) zawiera okazałą kolekcję materiałów, których przedmiotem jest „Gazeta Gdańska”, jeden z najstarszych i najbardziej zasłużonych polskich dzienników gdańskich. Liczne opracowania¹²⁷ A. Bukowskiego, traktujące o powyższym tytule obejmuje sygnatura Rs II 164. Dziejów

¹¹⁸ „Stajemy wobec wielkich problemów”, [1939], rkps, 6 k. + list do Bernarda Kuli z dn. 19 VIII 1939 r.

¹¹⁹ „Budzta śpiącech”. Fragment dramatu, [ok. 1939], maszyn., 2 k.

¹²⁰ „Popisy szkół muzycznych w Toruniu”, [1939], egz. korekt., 1 k.

¹²¹ Przed opracowaniem materiały te stanowiły zasób IX kartonu.

¹²² 41 jedn. tem., 62 k., sygnatury: Rs II 163/1, Rs II 163/2.

¹²³ Rkps (29 k.), maszyn. (34 k.).

¹²⁴ Maszyn., 2 k.

¹²⁵ Rrkps, 41 całości tematycznych, 72 k.

¹²⁶ Nadb. z: „Rocznik Gdański”, 1966.

¹²⁷ Są to następujące teksty: „»Gazeta Gdańska« na tle polskiego życia kulturalnego na Wybrzeżu w latach 1891-1939” [rkps (44 k.) i maszyn. (33 k.)]; „Gazeta Gdańska”, „Kurier Gdański”, „Dziennik Gdański” [rkps, 3 k.]; „Walka na gdańskiej reducie o polskość Wybrzeża (Kartki z dziejów »Gazety Gdańskiej«)” [rkps (10 k.), maszyn. (10 k.), wycinek z: „Tygodnik Morski”,

„Gazety Gdańskiej” (w układzie trzech okresów chronologicznych: 1891-1901, 1901-1913, 1913-1920) dotyczy zbiorów notatek i wypisów źródłowych¹²⁸, oznaczonych sygnaturą Rs II 165. W obrębie tej sygnatury znajduje się również zbiorów wypisów źródłowych zatytułowany „Prasa na Pomorzu. Znaczenie założenia »Gazety Gdańskiej«”¹²⁹. Inny zbiór notatek rejestrujących zawartość poszczególnych roczników¹³⁰ oraz skład i inne kwestie redakcyjne znajdziemy pod sygnaturą Rs II 166. Kolejne – w niniejszym opisie – dwa zbiory zawierają notatki i wypisy źródłowe z poszczególnych roczników „Gazety Gdańskiej”. Pierwszy, oznaczony sygnaturą Rs II 167 dotyczy trzech głównych tematów¹³¹: 1. Organizacje polskie w Gdańsku w latach 1876-1910¹³², 2. „Słowacki na Pomorzu”¹³³, 3. „Kult Mickiewicza”¹³⁴. Drugi zbiór, objęty sygnaturą Rs II 170, zawiera odręczne odpisy 241 utworów poetyckich, publikowanych w „Gazecie Gdańskiej” w latach 1920-1925¹³⁵. Sygnaturą Rs II 168 oznaczone zostały materiały dotyczące jubileuszu 75-lecia „Gazety Gdańskiej” w maju 1966 r.¹³⁶, w następnej zaś jednostce inwentarzowej (Rs II 169) zgromadzone zostały różne materiały dotyczące omawianego tytułu¹³⁷.

Następna kolekcja czasopiśmiennicza, obejmująca blok 3 jednostek inwentarzowych oznaczonych sygnaturami Rs II 171-Rs II 173, zawiera materiały dotyczące innego, równie zasłużonego w krzewieniu polskości na Ziemi Pomorskiej

22.05.1966, nr 21 (417)]; „»Gazeta Gdańska« w walce o polskość Wybrzeża” [konspekt, rkps, 1 k.]; „Rola »Gazety Gdańskiej« w utrzymaniu polskości północnego Pomorza” [konspekt, rkps, 1 k.]; „Walka »Gazety Gdańskiej« o byt materialny, język polski, z germanizacją” [rkps, 18 k.]; „Oblicze społeczne »Gazety Gdańskiej«” [rkps (8 k.), maszyn. (6 k.), wyc. z: „Głos Wybrzeża”, 26.05.1966]; „Oblicze »Gazety Gdańskiej«” [rkps, 7 k.], „Henryk Sienkiewicz na łamach »Gazety Gdańskiej«” [maszyn. (4 k.), wyc. z: „Głos Wybrzeża”, 25.05.1966, nr 122].

¹²⁸ 55 + 120 + 15 całości tematycznych, rkps.

¹²⁹ Rkps, 3 k.

¹³⁰ R. 1914, rkps, 96 not.; R. 1915, rkps, 21 not.; R. 1916, rkps, 19 not.; R. 1917, rkps, 4 not.; R. 1930, rkps, 26 not. + 6 notatek bibliograficznych.

¹³¹ Są jeszcze „Notatki różne” omawiające różnorodną tematykę [rkps, 23 całości tematyczne, 27 k.].

¹³² Rkps, 201 całości tematycznych, 226 k.

¹³³ Rkps, 4 k.

¹³⁴ Rkps, 8 całości tematycznych, 23 k.

¹³⁵ R. 1920 [rkps, 97 tytułów, 102 k.], R. 1921 [rkps, 11 tytułów, 16 k.], R. 1922 [rkps, 13 tytułów, 14 k.]; R. 1923 [rkps, 20 tytułów, 24 k.], R. 1924 [rkps, 68 tytułów, 70 k.], R. 1925 [rkps, 32 tytułów i k.].

¹³⁶ Znajdują się tutaj: Zaproszenie dla A. Bukowskiego na uroczystą sesję naukową oraz pokaźny zbiór wycinków z prasy gdańskiej, zawierających wspomnienia, teksty okolicznościowe, notki informacyjne.

¹³⁷ W obrębie tej sygnatury znajdują się fotokopie fragm. poszczeg. numerów „Gazety Gdańskiej”, wycinki z prasy gdańskiej od roku 1967 z tekstami okol. oraz wycinki z roku 1990 ze wznowionej „Gazety Gdańskiej”.

tytułu prasowego, jakim była „Gazeta Toruńska”, ukazująca się w latach 1867-1921. W 1967 r. obchodzono uroczyste w Toruniu setną rocznicę powstania „Gazety Toruńskiej”. A. Bukowski brał czynny udział w tych uroczystościach. Świadczy o tym zbiór materiałów okolicznościowych, który znaleźć można pod sygnaturą Rs II 171¹³⁸. Tekst wygłoszonego tam przez niego referatu¹³⁹ na uroczystej sesji popularno-naukowej w dniu 22 maja 1967 r. oraz inne jego opracowania¹⁴⁰ traktujące o „Gazecie Toruńskiej” zgromadzone zostały pod sygnaturą Rs II 172. Zaś sygnatura Rs II 173 obejmuje opracowania nt. „Gazety Toruńskiej” autorstwa: Jarosława Szymkiewicza¹⁴¹, Wiktora Frąckowiaka¹⁴² oraz tekst zbiorowy podpisany przez Genowefę Czajkowską, Jadwigę Matelską i Romanę Pućkównę¹⁴³. Autorstwa jednego opracowania nie udało się ustalić¹⁴⁴.

W kolejnym bloku 4 jednostek inwentarzowych, w obrębie sygnatur Rs II 174-Rs II 177 znajdują się dalsze materiały z warsztatu naukowego A. Bukowskiego, dotyczące czasopiśmiennictwa pomorskiego. I tak sygnaturą Rs II 174 oznaczona została korespondencja A. Bukowskiego z lat 1955-1970, związana z omawianym tematem. Zawiera ona listy Mieczysława Skrzeka i Ludwika Denisiuka¹⁴⁵ oraz 2 zaproszenia na sesję naukową dotyczącą czasopiśmiennictwa pomorskiego. Następną sygnaturą Rs II 175 oznaczony został zbiór 8 różnorakich opracowań A. Bukowskiego, omawiających czasopiśmiennictwo pomorskie¹⁴⁶.

¹³⁸ Znajduje się tam korespondencja oraz zaproszenie na uroczystą sesję popularnonaukową w dn. 22 V 1967 r. „Druk okolicznościowy w stulecie »Gazety Toruńskiej«” oraz fotografia A. Bukowskiego podczas wygłaszania referatu na Sesji z okazji setnej rocznicy powstania „Gazety Toruńskiej”.

¹³⁹ „Gazeta Toruńska” (1867-1921), rkps i maszyn., 38 k.

¹⁴⁰ „Gazeta Toruńska” (1867-1921), maszyn., 33 k.; „Gazeta Toruńska” (1867-1921, nadb. z: „Rocznik Toruński”, 1969, 16 k.; „Gazeta Toruńska” (Materiał do uzupełnień), rkps, 12 k.; „»Gazeta Toruńska« jako organ klasy średniej” [wypisy źródłowe], maszyn., 2 k.; „Literatura dla ludu w drugiej połowie XIX w.” [Notatka informacyjna], maszyn., 1 k.; „»Gazeta Toruńska« jako organ pozytywistyczny” [Notatka informacyjna], maszyn., 1 k.; „Recenzja pracy p. Józefa Trzęsickiego *Zarys monograficzny »Gazety Toruńskiej«*”, [ok. 1938 r.], rkps (9 k.) i maszyn. (15 k.)

¹⁴¹ „Odbicie programu pozytywistycznego w utworach literackich umieszczonych w »Gazecie Toruńskiej« w latach 1867-1868”, rkps, 23 k.

¹⁴² „»Gazeta Toruńska« jako źródło do badań dziejów kultury fizycznej w l. 1867-1921”, nadb. z: „Roczniki Naukowe WSWF w Gdańsku”, 1974, 7 k. + List W. Frąckowiaka do A. Bukowskiego.

¹⁴³ „Program pozytywistyczny »Gazety Toruńskiej«”.

¹⁴⁴ „Program pozytywistyczny w »Gazecie Toruńskiej«” w latach 1867-1868, rkps, 10 k.

¹⁴⁵ 2 listy.

¹⁴⁶ „Z dziejów prasy pomorskiej XIX i XX w. [Konspekt i notatki bibliograficzne], rkps, 15 k.; „Do dyskusji” [Notatki], rkps, 6 k.; „Pomorskie czasopisma rolnicze. Krótki przegląd historyczny”, druk, Toruń 1938, 8 k.; „Prasa polska w okresie Powstania Styczniowego” [Fragmenty szrotki drukarskiej pracy „Pomorze Gdańskie w Powstaniu Styczniowym”], druk, 26 k.; „Sto lat prasy polskiej na Pomorzu”, wyc. z: „Ilustrowany Kurier Polski”, 23.02.1948, nr 52; „Straty dziennikarstwa pomorskiego w latach hitlerowskiej okupacji” [rkps (9 k.), maszyn. (6 k.), wyc. z: „Reisv. dod. „Dziennika Bałtyckiego”. 31.08-1.09.1969. nr 2071.

Kolejny zbiorek zawierający 11 opracowań dotyczących prasy pomorskiej i warmińskiej znaleźć można pod sygnaturą Rs II 176. Autorami omawianych materiałów są: ks. Alfons Mańkowski¹⁴⁷, Alfons Lemański¹⁴⁸, Krystyna Wojtylak¹⁴⁹, Jerzy Makowski¹⁵⁰. W zbiorze znajduje się również 6 niepodpisanych tekstów informacyjnych na wyc. z prasy międzywojennej¹⁵¹ oraz anonimowy rękopis zatytułowany „Zawartość literacka »Pielgrzymka«”¹⁵². Blok materiałów różnych związanych z czasopiśmiennictwem pomorskim zamyka jednostka inwentarzowa oznaczona sygnaturą Rs II 177, a zawierająca notatki i wypisy źródłowe z warsztatu A. Bukowskiego. Są to głównie wypisy z „Nadwiślanina” oraz z „Przyjaciela Ludu”, a także z akt Centralnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych¹⁵³. Znajduje się tu również opracowanie bibliograficzne prac A. Bukowskiego nt. prasy pomorskiej¹⁵⁴.

Następny blok obejmujący 5 dalszych sygnatur (od Rs II 178 do Rs II 182) dotyczy czasopiśmiennictwa kaszubskiego. Pierwsze 3 jednostki inwentarzowe, oznaczone sygnaturami Rs II 178-Rs II 180, zawierają materiały dotyczące – według określenia A. Bukowskiego – tzw. prasy gadzinowej, związanej z propagandą i dywersją niemiecką na Kaszubach. Do tego rodzaju pism Bukowski zaliczał przede wszystkim „Przyjaciela Ludu Kaszubskiego”, wydawanego w latach 1928-1929 w Kartuzach (pierwsza seria) przez Adolfa Splitta oraz w latach 1936-1938 w Wejherowie (druga seria) przez Jana Glocka¹⁵⁵. Na temat tego tytułu zebrał też Bukowski pokaźny materiał źródłowy. I tak pod sygnaturą Rs II 178 zgromadzono korespondencję dotyczącą omawianego periodyku i jego wydawców. Są tam m.in. listy Alfonsa Patera oraz Stanisława Bielińskiego, który do swojej korespondencji z roku 1974 dołączył urzędowy skrócony akt zgonu Adolfa Splitta. 10 opracowań A. Bukowskiego nt. „Przyjaciela Ludu Kaszubskiego” oraz tzw. prasy gadzinowej zawiera jednostka inwentarzowa oznaczona sygnaturą Rs II

¹⁴⁷ „Piśmiennictwo polskie na Warmii”, 1923, maszyn., 12 k.

¹⁴⁸ „Prasa na Powiślu”, wyc. z: „Głos Wybrzeża”, 11-12.09.1967, nr 269.

¹⁴⁹ „250 lat prasy polskiej na Warmii i Mazurach. Rozmawiamy z Gustawem Leydingiem”, wyc. z: „Głos Olsztyński”, 15-16.06.1968.

¹⁵⁰ „Prasa pod zaborem pruskim. Z tradycji walk o polskość Pomorza”, wyc. z: „Nowy Tor”, dod. „Gazety Pomorskiej”, 10-11.09.1955, nr 35.

¹⁵¹ „Czasopismo kaszubsko-pomorskie”, wyc. z: „Słowo Pomorskie”, 1932; „Dziesięciolecie »Gazety Kaszubskiej«, wyc. z: „Słowo Pomorskie”, 23.10.1932; „Głos Pogranicza i Kaszub”, wyc. z: „Głos Wąbrzeźna”, 10.01.1933; „Nr 3 »Gryfa«, wyc., 1933; „Drogi i zadania »Teki Pomorskiej«, wyc. z: „Słowo Pomorskie”, 16.12.1937; „Kartuzy. Czasopisma”, rkps i wyc., 1 k.

¹⁵² 16 k.

¹⁵³ Expozytura III. 0.II.56, maszyn. + rkps, 2 + 9 k.

¹⁵⁴ Rkps, 1 k.

¹⁵⁵ Zob.: A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950, s. 298-299; W. Pepliński, *Prasa pomorska w II Rzeczypospolitej 1920-1939. op. cit.* s. 316-324.

179¹⁵⁶. W następnej zaś jednostce inwentarzowej (Rs II 180), znajduje się spora kolekcja notatek, wypisów źródłowych, kserokopii różnych tekstów oraz wycin-ków prasowych. W zbiorze znajdują się m.in. teksty i opracowania Mariana Wojnowskiego¹⁵⁷, Ryszarda Ciemińskiego¹⁵⁸, Konrada Zwarzy¹⁵⁹.

Kolejnym przedmiotem zainteresowań badawczych A. Bukowskiego było Zrzeszenie Regionalne Kaszubów oraz organ prasowy tego środowiska „Zrzesz Kaszëbskô”, a także (redagowany przez Aleksandra Labudę) dodatek niedzielny do „Dziennika Gdyńskiego”: „Chëcz Kaszëbskô”. Opracowania twórcy spuścizny oraz zebrane przez niego materiały źródłowe dotyczące powyższej problematyki zawiera jednostka inwentarzowa, oznaczona sygnaturą Rs II 181¹⁶⁰. Różne materiały warsztatowe odnośnie do czasopiśmiennictwa znajdziemy też pod sygnaturą Rs II 182¹⁶¹.

Omawianą tutaj kolekcję czasopiśmienniczą zamykają dwie kartoteki. Pierwszą, którą oznaczono sygnaturą Rs II 183, zatytułowano: „Kartoteka czasopiśmiennictwa gdyńskiego 1921-1939”¹⁶². Drugą stanowi kartoteka notatek, wypisów i wycinków prasowych dotyczących czasopiśmiennictwa Pomorza i Kaszub, umieszczonych w obrębie 41 tytułowych kart przewodnich ułożonych w układzie alfabetycznym¹⁶³. Ze względu na bogactwo materiału źródłowego walor naukowy tej swoistej bazy warsztatowej dla badania problematyki dziejów oraz oblicza czasopiśmiennictwa pomorsko-kaszubskiego wydaje się nie do przecenienia.

¹⁵⁶ „Przyjaciół Ludu Kaszubskiego”, rkps, 6 k.; „»Przyjaciół Ludu Kaszubskiego« i inne »gadzinówki«”. I. Seria 1928-1930, rkps, 1 k.; „Opinie prasy polskiej i innej o »Przyjaciół Ludu Kaszubskiego« z lat 1928-29”, rkps, 4 k.; Przypisy, rkps, 3 k.; „Gadzinówki. Z tajnych archiwów niemieckich”, 2 wyc. z: „Dziennik Bałtycki”, 3-5.06.1983, nr 108; „Gadzinówki (II). Z relacji naocznego świadka”, rkps [10 k.] oraz 2 wyc. z: „Dziennik Bałtycki”, 8-10.03.1983, nr 133; „Obrońca niemieckich gadzinówek w krakowskim »Życiu Literackim«”, rkps, 9 k.; „Przeciw zacieranui prawdy o Kaszubach”, 2 wyc. z: „Życie Literackie”, 3.10.1982, nr 34 (1593).

¹⁵⁷ „Przyjaciele ludu kaszubskiego”, wyc. z: „Naród i Państwo”, 1936, 5 k.

¹⁵⁸ „Trzy polemiki”, wyc. z: „Życie Literackie”, 9.05.1982, nr 13.

¹⁵⁹ „Ostrożniej z »przyjaciółmi«”, wyc. z: „Za Wolność i Lud”, 11.06.1984, nr 24.

¹⁶⁰ „Zrzeszenie Regionalne Kaszubów”, rkps [15 k.] i maszyn. [11 k.]; „Zrzeszenie Regionalne Kaszubów i początkowa działalność Aleksandra Labudy”, rkps, 2 k.; „Przedstawiony obraz genezy i narodzin Zrzeszenia Regionalnego Kaszubów...” [incipit], rkps, 3 k.; „Notatki dotyczące Zrzeszenia Regionalnego Kaszubów”, rkps, 7 not.; „Wycinki i kserokopie z prasy pomorskiej dotyczące Zrzeszenia Regionalnego Kaszubów”, 4 całości tematyczne, 10 k.; „»Zrzesz Kaszëbskô« jako pismo polityczne...” [incipit], rkps [35 k.] i maszyn. [24 k.]; „Zrzesz Kaszëbskô: notatki i wypisy źródłowe”, rkps, 17 całości tematycznych, 96 k.; „Chëcz Kaszëbskô” (1930), rkps [12 k.]; „Chëcz Kaszëbskô” (1930), maszyn., 2 k.

¹⁶¹ Mieszczą się tutaj: „Notatki dotyczące »Gryfa Kaszubskiego«”, rkps, 5 not.; 12 fotokopii kart tyt. „Przyjaciół Ludu” i „Nadwiślanina” oraz fotografie dotyczące Grudziądza i Kwidzyna; kserokopia egz. „Biuletynu Literackiego »Lektora«”, 1922, nr 2-3.

¹⁶² Zawiera ona 212 odręcznie sporządzonych kart rejestrujących tytuły i osoby w układzie alfabetycznym.

¹⁶³ Zawiera ona 119 całości tematycznych na 307 kartach.

LITERATURA POMORZA I KASZUB

Na wstępie pragnę zaznaczyć, iż przedstawiony pod ww. hasłem zespół opracowań i materiałów warsztatowych stanowi tylko pewien – uporządkowany już – fragment dokumentacji spuścizny A. Bukowskiego, dotyczącej powyższej problematyki. Inne materiały na ten temat czekają jeszcze na opracowanie. Opisany niżej zbiór, który przed inwentaryzacją stanowił zasób kartonu VII, w pierwotnym spisie określony został jako „Materiały do antologii poezji Kaszub oraz poezji Pomorza”. Zgromadzona przez A. Bukowskiego dokumentacja wykracza jednak poza ww. tytuł, obejmując różne formy literackie. Materiał ten zebrany został przez autora spuścizny w ramach prac nad pomysłami sporządzenia antologii, prezentujących literaturę pomorską i Kaszub. Należy również wyraźnie zaznaczyć, iż znajdujące się tutaj opracowania antologii, niektóre w postaci maszynopisów wydawniczych, nie miały szczęścia ukazać się drukiem. Omawiany niżej zespół liczy łącznie 499 jednostek akcesyjnych, zgromadzonych w obrębie 13 jednostek inwentarzowych, oznaczonych sygnaturami Rs II 185-Rs II 197. Trzy pierwsze sygnatury, niejako otwierające zespół, zawierają trzy egzemplarze opracowania A. Bukowskiego „Pomorze w poezji polskiej”¹⁶⁴ z lat 1946-1950. Korespondencja związana z przygotowaniem powyższej antologii zgromadzona została pod sygnaturą Rs II 188. Znajdują się tutaj: list Franciszka Fenikowskiego z utworem *Pieśń wojów Krzywoustego*¹⁶⁵ oraz korespondencja „wydawnicza” z Państwowymi Zakładami Wydawnictw Szkolnych¹⁶⁶, Działem Literackim Agencji Teatralnej i Filmowej ZAIKS-u¹⁶⁷ oraz Towarzystwem Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku¹⁶⁸. W kolejnej jednostce inwentarzowej, oznaczonej sygnaturą Rs II 189 znajdują się zaś 2 recenzje wydawnicze maszynopisu omawianej tutaj antologii.¹⁶⁹ Materiały warsztatowe, zgromadzone przez Bukowskiego w trakcie opracowywania antologii, obejmuje sygnatura Rs II 190¹⁷⁰. Kolejna

¹⁶⁴ Rs II 185: 1946-1948, maszynopis egzemplarza przeznaczonego do druku, z odręcznymi poprawkami i pieczęcią adresową Stanisława Helsztyńskiego na okł. teczek, 185 k.; Rs II 186: 1946-1948, trzeci egzemplarz maszynopisu wydawniczego z odręcznymi poprawkami i pieczęcią adresową Stanisława Helsztyńskiego na okł. teczek, 138 k.; Rs II 187: 1950, maszynopis z odręcznymi poprawkami, 181 k.

¹⁶⁵ [Po roku 1945], maszyn. z autografem autora.

¹⁶⁶ 7 listów z 1949 r. + załącznik: „Referat” [Komisji Ocen PZWS], 8 k.

¹⁶⁷ 1 list z 1949 r. z załącznikiem: „Adresy pisarzy”, 2 k.

¹⁶⁸ 2 listy z 1953 r., maszyn. z podpisami Mariana Pelczara, 2 k.

¹⁶⁹ Z dnia 13.07.1948 r., maszyn., 4 k. Oraz z dnia 19.07.1948, maszyn., 12 k.

¹⁷⁰ Składają się nań: notatki bio-bibliograficzne, rkps, 49 not.; wycinki prasowe z utworami poetyckimi, 31 wierszy na 25 wyc.; odręczne odpisy utworów poetyckich, 5 tyt. Na 4 k.; maszynowe odpisy 161 utworów poetyckich w układzie 11 grup tematycznych, 167 k.; „Słowo wstępne”, trzy warianty: autograf [12 k.], maszyn. [13 k.], maszyn. [2 k.]; „Skorowidz autorów oraz tytułów utworów anonimowych. (Z objaśnieniami)”, dwa warianty: autograf (75 luźnych kart i maszynopis – 11 k.).

grupa materiałów warsztatowych, dotyczących literatury pomorskiej oraz gdańskiej, znajduje się w jednostce inwentarzowej, oznaczonej sygnaturą Rs II 191. Oprócz zbioru wierszy zatytułowanego „Gdańsk w poezji”¹⁷¹ są tutaj teksty i opracowania: Romana Zmorskiego¹⁷², Andrzeja Bukowskiego¹⁷³ oraz Emilii Tarasiuk¹⁷⁴.

A. Bukowski pracował również nad antologiami poezji i prozy kaszubskiej. Świadczą o tym 2 konspekty takich zbiorów¹⁷⁵ zawarte w jednostce inwentarzowej Rs II 194. Sygnaturą Rs II 192 oznaczone zaś zostało robocze opracowanie zatytułowane „Kaszuby w poezji. (Mała antologia)”¹⁷⁶. Dla realizacji swoich pomysłów odnośnie do antologii kaszubskich gromadził Bukowski zaplecze warsztatowe. Wspomniana już wyżej sygnatura Rs II 194 zawiera również zbiorek wierszy kaszubskich różnych autorów¹⁷⁷ oraz odpisy utworów poetyckich Franciszka Sędzickiego, zamieszczonych w dodatku literackim do dziennika „Lud Pomorski” (Chojnice) – „Niwa Pomorska”¹⁷⁸. Spory zbiór 38 utworów poetyckich kaszubskich poetów znajduje się pod sygnaturą Rs II 193¹⁷⁹. W jednostce inwentarzowej Rs II 195 zgromadzone zostały odpisy różnych fragmentów utworów scenicznych ks. Bernarda Sychty¹⁸⁰. Sygnatura Rs II 196 obejmuje zaś zbiór zapisów 3 słuchowisk kaszubskich, realizowanych (zarówno w okresie międzywojennym jak i powojennym) na antenie Polskiego Radia¹⁸¹. Zespół antologii literatury Pomorza i Kaszub zamyka

¹⁷¹ 12 wyc. pras. po roku 1945 z utworami poetyckimi.

¹⁷² „Dobry starosta. Podanie gminne pomorskie opowiedziane przez...”, odpis maszyn. z: „Tygodnik Ilustrowany”, 1867, nr. 382, 383, 14 k.; „Przekłète jezioro. Podanie gminne”, odpis maszyn. z: „Tygodnik Ilustrowany”, 1864, nr 271, 9 k.

¹⁷³ „Poezja w walce o morze”, maszyn., 6 k.

¹⁷⁴ Sprawozdanie z pracy „Pomorze w poezji polskiej po r. 1945”, rkps, 10 k.

¹⁷⁵ Konspekt roboczy przygotowywanej antologii prozy kaszubskiej, rkps, 3 k. oraz konspekt roboczy przygotowywanej antologii poezji kaszubskiej, rkps, 10 k.

¹⁷⁶ Zawiera ona 121 utworów i notatek rkps. w układzie roboczym, 145 k. (rkps, maszyn., wyc. pras.).

¹⁷⁷ Zawiera 25 wierszy bez nazwisk autorów, odpisy maszyn., 25 k.

¹⁷⁸ Rkps, 135 k.

¹⁷⁹ A. Bukowski zgromadził tutaj odpisy maszyn. poezji: Stefana Bieszka, Izzydora Gulgowskiego, Alojzego Nagła, Jana Piepki, Kazimierza Purwina, Leona Roppla, Jana Trepczyka. Zbiór liczy 82 k.

¹⁸⁰ „Dziewczę i miedza”. Dramat kaszubski w 5 aktach: Akt V, odpis maszyn., 14 k.; „Hanka się żeni”. Wesele kaszubskie: fragment „Przed zdowaniem”, odpis maszyn., 10 k.; „Budźta spiących”. Dramat w 3 aktach: fragment, odpis maszyn., 6 k.; „Spiące wojsko”. Dramat kaszubski: fragment z odsłony czwartej, rkps + odpis maszyn., 2+2 k.

¹⁸¹ 1. „Judica Domine, nocentes me... (Osądź mnie Panie, według Swej sprawiedliwości ...)”. Według powieści Aleksandra Majkowskiego podał Edmund Jonas, maszynopis z zapisem nutowym, 4 k.; 2. Franciszek Treder, „Wreje”. (Słuchowisko z udziałem kaszubskiego zespołu śpiewackiego i orkiestry wiejskiej), maszynopis z odręcznym zapisem nutowym, z załączonym autografem komentarza F. Tredera oraz jego listem do Zrzeszenia Miłośników Kaszubszczyzny „Stanica” w Toruniu, 1+1+12 k.; Franciszek Treder, „Wreje”. Odbitka II, maszynopis z odręcznym zapisem nutowym, 12 k.; Audycja „Z regionu do regionu – Kaszuby”. Po układzie Andrzeja Bukowskiego (na fali ogólnopolskiej Rozgłośni Pomorskiej 3.01.1937): teksty i nuty piosenek ludowych, rkps i kopie powiel., 9 k.

jednostka inwentarzowa Rs II 197, w obrębie której znajduje się egzemplarz *Kaschubische Anthologie* Ferdinanda Neureitera z dedykacją autora dla A. Bukowskiego i odręcznymi notatkami tego ostatniego¹⁸², a także teksty 2 drukowanych recenzji¹⁸³ omawianego dzieła oraz inne notatki odręczne A. Bukowskiego.

BIOGRAFISTYKA I LEKSYKOGRAFIA

Kolekcja warsztatowa określona powyższym nagłówkiem zawiera materiały, które przed opracowaniem stanowiły zasób kartonów XI „a” i „b”. Opracowaniem akcesyjnym została objęta zawartość obu kartonów. Znaczną część tego materiału opracowałem już również inwentarzowo. W momencie ukazania się tego tekstu drukiem z pewnością i pozostała część, obejmująca materiały źródłowe i warsztatowe dotyczące poszczególnych osób i rodzin, znajdzie się już w inwentarzu, a z jej zawartością Czytelnicy rocznika „Acta Cassubiana” zapoznają się w kolejnym tego typu opracowaniu¹⁸⁴. Zamieszczony niżej tekst Angeliki Dąbał jest niejako pewną „jaszkółką” wprowadzającą w problematykę zasygnalizowanych wyżej materiałów. Na opracowany materiał, będący przedmiotem niniejszych rozważań, składają się – z jednej strony – samodzielne opracowania biograficzne oraz baza warsztatowa (w tym zakresie) A. Bukowskiego, z drugiej zaś – dokumentacja jego współpracy z szeregiem Redakcji wydawnictw słownikowych i encyklopedycznych, w kontekście opracowań nie tylko biograficznych¹⁸⁵. Biografistyka była niewątpliwie kluczową dziedziną w twórczości naukowej A. Bukowskiego, o czym świadczy bogactwo zebranych przez niego materiałów biograficznych. Opisywana niżej kolekcja¹⁸⁶ liczy łącznie 2359 jednostek akcesyjnych rozmieszczonych w 59 jednostkach inwentarzowych, stanowiących blok sygnatur od Rs II 198 do Rs II 256.

W obrębie pierwszych 5 sygnatur zgromadzone zostały zbiory materiałów dotyczących biografii osób żyjących w wieku XIX i XX, wywodzących się zaś z terytorium Pomorza i Kaszub oraz Warmii i Mazur. Największym liczebnie jest (oznaczony sygnaturą Rs II 202) zbiór 484 nekrologów prasowych po roku 1945,

¹⁸² Zarówno na kartach książki, jak i na 23 oddzielnych kartkach wewnątrz dzieła.

¹⁸³ Geralda Stone’a w: „The Modern Language Review”, April 1979, s. 511-512 (1 k.) [z odręzną dedykacją autora dla A. Bukowskiego] oraz Tadeusza Bolduana: „Antologia kaszubska austriackiego urzędnika”, wyc. z: „Rejsy”, dod. „Dziennika Bałtyckiego”, 12-13.02.1973, nr 36.

¹⁸⁴ Na opracowanie inwentarzowe czeka również w kolejce olbrzymia kolekcja warsztatowa, zawierająca materiały dotyczące XIX w. i ona też (oprócz innych tematów) stanie się przedmiotem późniejszych opracowań.

¹⁸⁵ A. Bukowski opracowywał również hasła tematyczne (np. odnośnie do czasopism pomorskich i kaszubskich, stowarzyszeń itp.) oraz dotyczące miejscowości.

¹⁸⁶ Nie wyczerpuje ona bynajmniej materiałów biograficznych zgromadzonych w spuściźnie, zarówno już opracowanej i opisanej („Acta Cassubiana, t. III i IV), jak też jeszcze oczekującej na opracowanie, stanowi jednak największy zbiór tego typu materiałów w całej spuściźnie.

ułożonych w układzie alfabetycznym. Dla badaczy jednak największą wartość przedstawia niewątpliwie (występująca pod sygnaturą Rs II 198) baza warsztatowa określona nagłówkiem „Biografie pomorskie XIX i XX w.”, a zawierająca łącznie 429 opracowań biograficznych A. Bukowskiego, dotyczących 181 osób¹⁸⁷. Znajdujące się tam biogramy mają również układ alfabetyczny. 3 jednostki inwentarzowe w bloku sygnatur od Rs II 199 do Rs II 201 zawierają różne warianty opracowania biograficznego A. Bukowskiego: *Słownik pisarzy Pomorza, Warmii i Mazur XIX i XX wieku*¹⁸⁸. Sygnaturą Rs II 203 został oznaczony ciekawy zbiorek tekstów A. Bukowskiego, składających się na biograficzny cykl pogadek radiowych, które wygłaszał w latach 1936-1937 w Rozgłośni Pomorskiej Polskiego Radia w Toruniu¹⁸⁹. W kolejnej jednostce inwentarzowej (Rs II 204) zgromadzono zbiór opracowań bio-bibliograficznych A. Bukowskiego, traktujących o pisarzach kaszubskich¹⁹⁰.

Jednostki inwentarzowe obejmujące blok sygnatur od Rs II 205 do Rs II 224 zawierają wielorakie materiały z warsztatu biograficznego A. Bukowskiego. I tak – różne opracowania biograficzne¹⁹¹ A. Bukowskiego, a także jego recenzje wydawnicze opracowań innych autorów oznaczono sygnaturą Rs II 205. Duży zbiór¹⁹² notatek bio-bibliograficznych A. Bukowskiego znajdziemy pod sygnaturą Rs II 206. 13 jednostek inwentarzowych w bloku sygnatur Rs II 207-Rs II 219 zawiera zaś konspekty różnorodnych projektów wydawniczych wraz z zestawami nazwisk i bibliografią. W następnym bloku trzech sygnatur od Rs II 220 do Rs II 222 zgromadzono materiały do różnych wykładów monograficznych A. Bukowskiego z zakresu historii literatury polskiej – o tematyce biograficznej¹⁹³. Korespondencja biograficzna A. Bukowskiego z lat 1962-1993 znajduje się w 2 jednostkach inwentarzo-

¹⁸⁷ Niektóre postacie mają po kilka biogramów w różnych wariantach i w różnej postaci (rkps, maszyn. kserokopie, druk, wyc. pras.).

¹⁸⁸ Rs II 199: Zestaw haseł, 1969, maszyn. i rkps, 1+42 k.; Rs II 200: „Rękopis”, 1965, rkps i maszyn., 61 k.; Rs II 201: Cz. 1. A-K. Cz. 2. L-Ż, 1970, rkps i maszyn., 104 (Cz. 1) i 131 (Cz. 2) k.

¹⁸⁹ W zbiorze znajdują się biogramy: Ignacego Łyskowskiego, Józefa Chociszewskiego, ks. Władysława Chotkowskiego, Cyryla i Ignacego Danielewskich, Anny z Bardzkich Karwatowej, ks. Stanisława Kujota, Władysława Lebińskiego, Teodora Kalksteina i Juliusza Prejsa.

¹⁹⁰ Opracowania powyższe dotyczą: Izzydora Gulgowskiego, ks. Leona Heyke, Jana Karnowskiego, Gottlieba Leberechta Lorka, Aleksandra Majkowskiego i Franciszka Sędzickiego.

¹⁹¹ M.in. biogramy Jeremiasza Falcka i Kaspra Gesnera oraz teksty dwóch opracowań: „Piśmiennictwo Warmii i Mazur w pracach magisterskich Katedry Historii Literatury WSP w Gdańsku” [ok. 1966 r., rkps i maszyn., 29 k.] oraz „Warmia i Mazury w rozwoju literatury polskiej” [rkps, 7 k.].

¹⁹² 183 całostek tematycznych.

¹⁹³ Rs II 220: Materiały do wykładów biograficznych w roku akadem. 1952-1953: konspekty, wypisy źródłowe, oprac. biograf., notatki, wyc. pras. Łącznie 26 całostek merytorycznych dotyczących m.in. następujących osób: Christoph von Schmida, ks. Mateusza Osmańskiego, Adama Pokojkiego, Juliana Walentego Prejsa; Rs II 221: Materiały do wykładu monograficznego „Piśmiennictwo polskie na Pomorzu w XIX i na początku XX wieku – biografie”: notatki, konspek-

wych, oznaczonych sygnaturami Rs II 223 i Rs II 224. W pierwszej znajdziemy listy od następujących osób fizycznych i prawnych: Anny Bocheńskiej, Józefa Borzyszkowskiego, Tadeusza Esmana, Victora Greene'a¹⁹⁴, Ireny Hassine¹⁹⁵, Redakcji wydawnictwa *Obraz Literatury Polskiej XIX i XX wieku*¹⁹⁶, Zofii Kratochwil¹⁹⁷, Leona Lubeckiego¹⁹⁸, Romana Malachińskiego, ks. Henryka Mrossa, Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie¹⁹⁹, Państwowego Wydawnictwa Naukowego²⁰⁰, Jerzego Szewsa, Zbigniewa Tanasia²⁰¹, Lecha Bądkowskiego, Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich. Zarządu Wojewódzkiego w Gdańsku²⁰², Urzędu Stanu Cywilnego w Bydgoszczy oraz Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Olsztynie²⁰³. Sygnaturą Rs II 224 została zaś oznaczona – licząca w sumie 38 listów – korespondencja A. Bukowskiego do różnych bibliotek i muzeów, w sprawach kwerendy materiałów biograficznych.

Bogata dokumentacja współpracy autora spuścizny z licznymi Redakcjami wydawnictw seryjnych, słownikowych i encyklopedycznych – głównie w zakresie biografistyki pomorsko-kaszubskiej, ale również w aspekcie opracowywania haseł omawiających szerszą problematykę, związaną z regionem – znajduje się w obrębie bloku sygnatur Rs II 227-Rs II 251. I tak wieloletnią współpracę A. Bu-

ty, wypisy źródłowe, oprac. biograf. i in., korespondencja i materiały organiz. dotyczące wykładu, wyc. pras., ok. 1980 r., 99 całostek tematycznych zawierających m.in. opracowania nt. periodyków („Družba”, „Gazeta Gdańska”, „Gazeta Grudziądzka”) oraz osób (Jana Brejskiego, Walentego Fiałka, Józefa Glinkiewicza, ks. Hieronima Gołębiowskiego, Izydora Gulgowskiego, Juliusza Kraziewiczza, ks. Stanisława Kujota, Wiktora Kulerskiego, Juliusza Lange, Władysława Łebińskiego, ks. Władysława Łęgi, Józefa Łęgowskiego, Ignacego Łyskowskiego, Aleksandra Majkowskiego, ks. Alfonsa Mańkowskiego, Stanisława Marońskiego, Edwarda Bolesława Michałowskiego, Bernarda Miłskiego, Pawła Michała Miotka, Piotra Palińskiego, Juliana Prejsa, Stefana Ramuła, Stanisława Winklewskiego; Rs II 222: Materiały do wykładu monograficznego „Biografie – wiek XIX: konspekty, teksty robocze, notatki, wypisy źródłowe, oprac. biograficzne, ok. 1989 r., 27 całostek tematycznych zawierających m.in. materiały i opracowania dotyczące nstp osób: ks., Franciszka Druszkiewiczza, Jana Kantego Grodzkiego, ks. Kazimierza Kręckiego, Konstantego Kruszyńskiego, Klementyny z Prądyńskich Łaszewskiej, Juliana Łaszewskiego, Wojciecha Łożyńskiego, Ignacego Łyskowskiego, ks. Antoniego Marańskiego, Stanisława Marońskiego, Pawła Michała Miotka, Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza, ks. Juliusza Poblęckiego, Kajetana Onufrego Sierakowskiego, Walentego Wolskiego, Józefa Wybickiego.

¹⁹⁴ 2 listy z 1970 r.

¹⁹⁵ 2 listy z 1987 r.

¹⁹⁶ 12 listów z lat 1966-1967.

¹⁹⁷ 2 listy z załącznikami z lat 1979-1987.

¹⁹⁸ 1 list z dwoma załącznikami.

¹⁹⁹ 6 listów z 1966 r.

²⁰⁰ 3 listy z 1966 r.

²⁰¹ 1 list z dwoma cennymi załącznikami: fotokopia zapisu nutowego pios. „Zawsze o zmroku” (hymn Tajnego Hufca Harcerzy) oraz oprac. wspomnieniowe: „Gimnazjum Polskie – Gdańsk”.

²⁰² 2 listy z 1970 r.

²⁰³ 3 listy z 1966 r.

kowskiego z Redakcją *Polskiego Słownika Biograficznego* dokumentują 3 jednostki inwentarzowe, oznaczone sygnaturami od Rs II 225 do Rs II 227. W pierwszej znajdziemy druk instrukcji redakcyjnej PSB z 1966 r., druga zaś stanowi zbiór egzemplarzy autorskich 42 biogramów, opublikowanych w PSB przez twórcę spuścizny. Pokażna korespondencja A. Bukowskiego z Redakcją PSB z lat 1967-1974, licząca łącznie 184 listów, objęta została sygnaturą Rs II 227²⁰⁴. Kolejne cztery jednostki inwentarzowe Rs II 229-Rs II 232 zawierają materiały dotyczące współpracy z Redakcją wydawnictwa *Literatura Polska – Przewodnik Encyklopedyczny*, dla którego to Bukowski opracował liczne hasła dotyczące osób, periodyków, organizacji i instytucji oraz miejscowości z regionu Pomorza i Kaszub. Znajdziemy tam materiały organizacyjno-redakcyjne wydawnictwa²⁰⁵, propozycje i wykazy haseł²⁰⁶ oraz korespondencję A. Bukowskiego z PWN, dotyczącą jego współpracy z ww. wydawnictwem (jednocześnie z wydawnictwem *Wielkiej Encyklopedii Powszechnej*) w latach 1968-1987²⁰⁷. Dokumentację współpracy z Redakcjami obu wydań *Wielkiej Encyklopedii Powszechnej* zgromadzono w 2 jednostkach inwentarzowych, oznaczonych sygnaturami Rs II 233²⁰⁸ oraz Rs II 234²⁰⁹. Następne trzy sygnatury Rs II 235-Rs II 236 obejmują materiały dotyczące współpracy A. Bukowskiego z Redakcją *Słownika Biograficznego Pracowników Książki Polskiej*²¹⁰. Zaś sygnaturą Rs II 238 oznaczono korespondencję z Redakcją *Encyklopedii Wiedzy o Książce* z lat 1963-1964²¹¹.

A. Bukowski należał do grupy inicjatorów, zasiadając również w Komitecie Redakcyjnym *Słownika Biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego* (SBPN). Dokumentacja owej współpracy jest dość pokazna i obejmuje aż 12 sygnatur od Rs II 239 do Rs II 250²¹².

²⁰⁴ Korespondencja ta została ułożona w układzie chronologicznym: latami oraz w obrębie poszczególnego roku.

²⁰⁵ Rs II 231: instrukcje, schematy informacji [12 całości tematycznych z ok. 1970 r.].

²⁰⁶ Rs II 229: „Hasła pomorskie” – zbiór 82 oprac. haseł z ok. 1985 r.; Rs II 230: „Wykaz haseł”, 1970, maszyn., 2 k.

²⁰⁷ Rs II 232: łącznie 87 listów ułożonych w układzie chronologicznym.

²⁰⁸ 5 całości tematycznych, zawierających zestawy haseł i opinie z 1987 r.

²⁰⁹ 3 całości merytoryczne, zawierające propozycje haseł i korespondencję z 1966 r.

²¹⁰ Rs II 235: „Materiały organizacyjno-redakcyjne”, ok. 1958 r., 3 całości tematyczne; Rs II 236: „Wykazy haseł i ich autorów”, przed 1972 r., 2 całości tematyczne; Rs II 237: „Korespondencja z l. 1962-1971”, 60 jednostek korespondencji.

²¹¹ 2 jednostki korespondencji.

²¹² Rs II 239: „Materiały organizacyjno-redakcyjne”, 1983, 3 całości tematyczne; Rs II 240: „Wykazy robocze haseł, podzielone na trzy okresy historyczne”, ok. 1983 r., 3 całości tem., 15+53+77 k.; Rs II 241: „Notatki A. Bukowskiego odnośnie SBPN”, po 1980 r., 9 całości tem., rkps; Rs II 242: „Wykaz haseł do oprac.”, po 1983 r., rkps, 3 k.; Rs II 243: „Wykaz haseł do oprac.”, po 1983 r., maszyn.; Rs II 244: „Uzupełnienia haseł”, 1984, rkps, 15 k.; Rs II 245: „Korespondencja A. Bukowskiego z Redakcją SBPN z lat 1980-1995”, 41 jedn. korespondencji; Rs II 246: „Listy umowne A. Bukowskiego z Zakł. Narodowym im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akade-

Opisywany wyżej blok dokumentacji zamyka sygnatura Rs II 251, grupująca materiały różne dotyczące serii wydawniczej „Pomorze Gdańskie”, z którą to twórca spuścizny również ściśle współpracował²¹³.

Ostatnia grupa – opisywanej wyżej – kolekcji leksykograficzno-biograficznej, obejmuje szereg różnorodnych materiałów z warsztatu badawczego A. Bukowskiego, wytworzonych przez różnych autorów. Grupę powyższą tworzy blok sygnatur od Rs II 252 do Rs II 256. Jednostka inwentarzowa oznaczona sygnaturą Rs II 252, zawiera zbiór materiałów prasowych o tematyce biograficznej z lat 1955-1989²¹⁴. Na zasób zaś sygnatury Rs II 253 składają się 32 całości tematyczne, opatrzone wspólnym tytułem: „Straty nauki pomorskiej”²¹⁵. Kolejny zbiorek grupuje materiały oraz opracowania biograficzne z lat 1938-1988, sporządzone przez różnych autorów, dotyczące zaś następujących postaci: Leona Naczka, Floriana Znanieckiego, Ludwika Zabrockiego, Piechowskich (księży z tego rodu), Stanisława Kosko, Mieczysława Dereżyńskiego, Ignacego Danielewskiego, Józefa Borowika, Stefana Łukowicza, Jana Brejskiego, Józefa Grotha, Ludwika Łydko, Bernarda Chrzanowskiego, Teodora Donimirskiego, Alfonsa hr. Sierakowskiego, Rodziny Tollików, Rodziny Boltów, Franciszka Schroedera, Pierro Gigante, Łucjana Czyżewskiego, Klemensa Derca, Mieczysława Nawrockiego, Jeremiasza Falcka, Jana Niemojewskiego²¹⁶. Sygnaturą Rs II 255 oznaczony został egzemplarz maszynopisu pracy magisterskiej córki Władysława Pniewskiego, Julitty Andrulowiczowej: „Dr Władysław Pniewski – gdański działacz społeczno-oświatowy [1924- 1939]”²¹⁷, z odręcną dedykacją autorki dla A. Bukowskiego. Całą kolekcję zamyka, osygnowana symbolem Rs II 256, kserokopia pracy Tadeusza Mańkowskiego: „Rodowody i koligacje rodzin pomorskich (Kamińskich, Wojnowskich i innych) XVIII-XX wieku”²¹⁸.

mii Nauk”, 1987, 3 wypełn. maszyn. formularze; Rs II 247: „Recenzje i oceny” biogramów A. Bukowskiego, 1987-1993, 32 całości tem.; Rs II 248: „Uwagi autora o uwagach recenzentów”, po 1980 r., rkps i maszyn., 2 całości merytoryczne; Rs II 249 i Rs II 250: „Autografy recenzji wewnętrznych A. Bukowskiego biogramów różnych autorów dla SBPN”, ok. 1987 r., rkps [Rs II 249, 52 całości merytoryczne] i maszyn. [Rs II 250, 52 całości merytoryczne].

²¹³ Materiały dotyczą lat 1965-1976, 10 całości tematycznych.

²¹⁴ Składają się nań: 1. Biogramy oraz wycinki dotyczące różnych osób, 1955-1989, 50 wyc. pras.; 2. Wycinki dotyczące wydawnictw biograficznych, 1967-1986, 13 wyc. pras.; 3. Izabella Trojanowska, „Raz jeszcze: sprawy gdańskie”, wyc. z: „Głos Wybrzeża”, 14.10.1964, nr 245; 4. „Dorobek gdańskich literatów”, kserokopia, wyc. z: „Ilustrowany Kurier Polski”, 25.04.1977, nr 68; 5. „Jednodniówka Studium Wychowania Przedszkolnego w Gdyni im. Gdyńskich Nauczycieli Bohaterów II Wojny Światowej”, 7.06.1974, nr 1, 4 k.

²¹⁵ Są to materiały (korespondencja, opracowania, zestawienia, notatki, wycinki prasowe) z lat 1945-1981.

²¹⁶ 26 całości merytorycznych: rkps, maszyn., powiel., druki, wyc. pras.

²¹⁷ Gdańsk 1961, 2 k. + 108 k. + 2 k.cz.

²¹⁸ 1983, 309 k. Na teczce oryginalnej i oddzielnej kartce jako autor figuruje Bogdan Bieliński z Gdańska.

**Z PRAC NAD SPUŚCIZNĄ ANDRZEJA
BUKOWSKIEGO W BIBLIOTECĘ GŁÓWNEJ
UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO
(CZ. 4: KOLEKCJA WARSZTATOWA DOTYCZĄCA
WAPLEWA I RODZINY SIERAKOWSKICH)**

Waplewo Wielkie, wieś w województwie elbląskim, do XV wieku pozostawała w rękach pruskiej rodziny Wapil, od XVIII w. przeszła w posiadanie rodziny Sierakowskich. Pałac pochodzi z XVII, XIX w., został przebudowany w ostatnim stuleciu, w parku pałacowym stoi drewniana altana z XVIII w. oraz kaplica dworska z XIX w.¹

Poszczególni właściciele Waplewa należeli do elit władz od starostów i podkomorzych do kasztelanów, wojewodów i senatorów, brali znaczący udział w życiu dawnej Rzeczypospolitej, gdy zaś straciła niepodległość, ich następcy angażowali się w życie narodu walczącego o przetrwanie niewoli politycznej².

Kolekcja warsztatowa dotycząca Waplewa zawiera materiały obrazujące życie i działalność kolejnych właścicieli majątku: Rabów w XV w., Zawadzkich w XVII i na początku XVIII w. oraz Sierakowskich od połowy XVIII w.

Szczególny rozwój Waplewa przypada na okres, kiedy znajdowało się ono w posiadaniu rodziny Sierakowskich. Do kwitnącego stanu doprowadził majątek **Alfons Sierakowski (1816-1886)**³. Był to jeden z najwybitniejszych przedstawicieli rodu, działacz społeczny, literat, delegat poznańskiego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego na Prusy Zachodnie, członek poznańskiego Towarzystwa

¹ *Słownik geograficzno-krajoznawczy Polski*, Warszawa 1983, s. 817.

² A. Bukowski, *Waplewo. Zapomniana placówka kultury polskiej na Pomorzu Nadwiślańskim*, Wrocław 1989, s. 5.

³ „Piękny pałac waplewski, z piętrem w środku i z dwoma skrzydłami, przechował wewnątrz staroświeckie urządzenie i zapełniony jest mnóstwem pięknych i ciekawych zabytków [...]. Są to portrety rodzinne i postaci historyczne, wreszcie obrazy różnej treści flamandzkie, włoskie i niemieckie [...]. Za szkłem w szafach są ustawione piękne porcelanowe figurki, miniatury, emalie [...] puchary [...] płaskorzeźby [...]. W innym znowu pokoju jest zbiór dawnej broni polskiej, tureckiej, arabskiej a nawet indyjskiej [...]. Ogród przy pałacu, jeden z najznakomitszych w tych stronach...”; zob. *Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XII, Warszawa 1892, s. 943-944.

Przyjaciół Nauk⁴. Równie zasłużoną postacią, choć o odmiennych zainteresowaniach był **Adam Sierakowski (1846-1912)**, orientalista, językoznawca; autor prac z odbytych podróży do Indii i na Bliski Wschód, badacz plemion berberyjskich⁵. Ostatnim właścicielem Waplewa przed wojną był zamordowany przez hitlerowców **Stanisław Sierakowski (1881-1939)**, działacz narodowy w Prusach Wschodnich, w latach 1922-1927 prezes Związku Polaków w Niemczech, 1923-1924 poseł do sejmu pruskiego, współzałożyciel Związku Mniejszości Narodowej w Niemczech⁶. Swoje miejsce w historii ma również jego żona – **Helena Sierakowska (1886-1939)**, działaczka związku Polaków w Niemczech, organizatorka szkół polskich na Warmii i Powiślu⁷.

Materiały warsztatowe dotyczące Waplewa i rodziny Sierakowskich obejmują 794 jednostki akcesyjne ujęte w bloku sygnatur **Rs II 257-Rs II 273**. Są to przede wszystkim odpisy źródłowe, notatki i korespondencja Andrzeja Bukowskiego oraz bogaty zbiór ilustracji.

Zinventaryzowana przeze mnie część spuścizny dotycząca Waplewa została uporządkowana w układzie rzeczowym, analogicznym do poszczególnych rozdziałów książki, na potrzeby której opracowany materiał został zgromadzony. Korespondencji nadano układ alfabetyczno-chronologiczny.

Pierwsza jednostka inwentarzowa **Rs II 257** zawiera kolejne warianty pracy *Waplewo. Zapomniany ośrodek kultury polskiej na Pomorzu Nadwiślańskim*⁸.

Pracując nad monografią Waplewa, autor nawiązał kontakt m.in. z Andrzejem Sierakowskim oraz jego córką Izabellą, a także z wieloma innymi osobami zainteresowanymi tym tematem. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w korespondencji. Została ona rozbita na dwie sygnatury: **Rs II 258** i **Rs II 259**. Pierwsza, związana z Waplewem i rodziną Sierakowskich⁹, kolejna dotycząca ukazania się książki o Waplewie¹⁰. Większość listów dotyczących Waplewa i Sierakowskich stanowi korespondencja z Izabellą Sierakowską-Tomaszewską, wnuczką ostatnich właścicieli Waplewa. Na uwagę zasługują również listy od A. Sierakowskiego¹¹, w szczególności jego „Wspomnienia o rodzicach”¹².

⁴ *Leksykon historii polski*, Warszawa 1995, s. 682.

⁵ *Ibidem*, s. 682.

⁶ *Ibidem*, s. 682.

⁷ *Ibidem*, s. 682.

⁸ Rękopis (k. 216), maszynopis (k. 202), poprawki i uzupełnienia (k. 82), streszczenie i konspekt (k. 83-100) oraz publikacja (*Waplewo. Zapomniana placówka kultury polskiej na Pomorzu Nadwiślańskim*) w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich, 1989 r.

⁹ **Rs II 258** zawiera 147 kart rękopisów i maszynopisów, łącznie 52 listy.

¹⁰ **Rs II 259** zawiera 13 kart rękopisów i maszynopisów, łącznie 11 listów.

¹¹ Syn ostatniego właściciela Waplewa.

¹² Zawiera obszerne informacje o domu w Waplewie i rodzicach, w spuściźnie znajdują się również dwa odbisy maszynowe z poprawkami córki Izabelli.

Niezwykle bogate są materiały ilustracyjne, częściowo tylko wykorzystane w publikacji¹³. Są to głównie fotokopie, pochodzących z początku ubiegłego wieku fotografii rodzinnych Sierakowskich oraz skoligaconych i zaprzyjaźnionych rodzin, późniejsze zdjęcia pałacu w Waplewie, jak również oryginalne fotografie wykonane przez A. Bukowskiego w latach 60. i 70.¹⁴ Materiały ilustracyjne stanowią oddzielną jednostkę inwentarzową i zapisane są pod sygnaturą **Rs II 260**.

Bogatym źródłem informacji o majątku w okresie międzywojennym i późniejszym są taśmy magnetofonowe z nagraniami rozmów przeprowadzonych w 1980 r. przez Zygmunta Żabickiego¹⁵, m.in. z byłymi pracownikami majątku Waplewo oraz bratem ostatniego właściciela Waplewa – Kazimierzem Donimirskim¹⁶. Zarówno taśmy, jak i sporządzone na ich podstawie notatki A. Bukowskiego otrzymały sygnaturę **Rs II 264**¹⁷.

Kolejną sygnaturę – **Rs II 265** stanowi korespondencja Józefa Ignacego Kraszewskiego z lat 1866-1891, która w większości składa się z listów pisanych z Waplewa przez Adama Lwa Sołtana¹⁸.

Sygnaturą **Rs II 266** oznaczony jest konspekt referatu A. Bukowskiego „Stanisław Sierakowski założyciel i pierwszy prezes Związku Polaków w Niemczech”¹⁹.

Waplewo ze względu na zainteresowania swoich właścicieli przyciągało wielu uznanych artystów. W spuściźnie pod sygnaturą **Rs II 267** znajdują się materiały związane z pobytem w Waplewie znanych osobistości życia kulturalnego, m.in. Kraszewskiego, Matejki, Kolberga, Gryglewskiego i innych²⁰. Są to głównie

¹³ W spuściźnie znajduje się 150 fotografii i fotokopii, 21 negatywów oraz dwie kserokopie reprodukcji portretu Marii i Adama Sierakowskich wykonanego przez Jana Matejkę. Materiały ilustracyjne przedstawiają rodziny Zawadzkich, Chełstowskich, wiele fotokopii przedstawia rodzinę Sierakowskich i zostały zdobyte dzięki pomocy Izabelli Sierakowskiej-Tomaszewskiej. Poza tym fotokopie kaplicy w Małych Ramzach i Waplewie, kościoła w Nowym Targu, fragment zbiorów z waplewskiej galerii obrazów, epitafia poszczególnych właścicieli Waplewa, strony tytułowe książek.

¹⁴ Są to fotografie pałacu, oraz zabytków znajdujących się w parku: Kiosk chiński i figurka Szlachcica polskiego.

¹⁵ Główny Specjalista d/s pracowniczych gospodarstwa w Waplewie.

¹⁶ Taśmy zawierają rozmowy z: dyrektorem Zjednoczenia Hodowli i Obrotu Zwierzętami Jerzym Wawrzyniakiem, z rodzinami – Vogler, Janowskich, Nastazik, Braun, z p. Szymańskim (emerytowanym dyrektorem OPHZZ w Sopocie), z Damazym Lewandowskim, Janem Krakowskim, Janem Kołkowskim, Leonem Riehs, Tadeuszem Czerneckim i Kazimierzem Donimirskim.

¹⁷ BG UG posiada również wykonaną w styczniu 2003 r. kopię nagrań na CD-ROM-ach.

¹⁸ Korespondencja zawiera odpisy maszynowe i fotokopie 74 listów, wśród nich również 4 listy od Konstantego Sczanieckiego oraz po jednym liście od Marii Sierakowskiej, Alfonsa i Adama Sierakowskich.

¹⁹ 2 k. rękopisu i notatka: Ref. 17 XI 87 – Wejherowo.

²⁰ Waplewo odwiedzili również Stanisław Tarnowski, Stefan Żeromski, Jan Kasprzowicz bardzo prawdopodobnie był również nobyt Chopina.

wypisy źródłowe²¹ i notatki autora spuścizny²², a wśród nich odpis listu Jerzego Waldorfa do Kazimierza Orzechowskiego oraz dwa wycinki prasowe upamiętniające udział Żeromskiego i Kasprowicza w akcji plebiscytowej na Powiślu.

Poszczególni przedstawiciele rodu Sierakowskich zgromadzili olbrzymią kolekcję dzieł sztuki, wśród nich zasługującą na szczególne uznanie galerię obrazów, poza tym stworzyli zasobną bibliotekę i archiwum. Monografia A. Bukowskiego obejmuje również ten aspekt działalności Sierakowskich. Materiały dotyczące szeroko pojętych zbiorów waplewskich w procesie opracowania podzielone zostały na trzy części stanowiące oddzielne sygnatury: pod sygnaturą **Rs II 268** znalazły się materiały dotyczące biblioteki i archiwum waplewskiego. Znajduje się tu m.in. maszynopis pracy A. Bukowskiego dotyczący historii biblioteki waplewskiej, zestawienie bibliograficzne części księgozbioru waplewskiego znajdującego się w bibliotece gdańskiej PAN oraz wypisy źródłowe²³. Kolejną sygnaturą – **Rs II 269** oznaczono materiały dotyczące waplewskiej galerii obrazów. Stanowią ją notatki i wypisy źródłowe²⁴. Na szczególną uwagę zasługuje kserokopia „Katalogu zbioru obrazów oraz innych przedmiotów sztuki hrabiów Sierakowskich”. Jest to wynik swoistej „inventaryzacji” zabytków znajdujących się w pałacu waplewskim, wykonanej przez Klemensa Rodziewicza w drugiej połowie XIX w., wydanej nakładem i drukiem J.I. Kraszewskiego²⁵. Pod sygnaturą **Rs II 270** zgromadzone zostały materiały dotyczące wojennych losów zbiorów waplewskich. Tak jak wyżej dużą jej część stanowią źródła²⁶, poza tym rękopis i maszynopis A. Bukowskiego „Los Galerii w czasie wojny 1939-1945” oraz opis „Katalogu zbioru obrazów oraz innych przedmiotów sztuki hrabiów Sierakowskich”.

Sygnaturą **Rs II 271** oznaczono kilkanaście wycinków prasowych dotyczących renowacji pałacu w Waplewie i dworku Sierakowskich w Sopocie²⁷.

Pod kolejną sygnaturą **Rs II 272** znajdują się materiały poświęcone dziejom Powiśla. Zawierają korespondencję A. Bukowskiego z Towarzystwem Rozwoju

²¹ Wypisy z listów Adama Lwa Sołtana do Józefa Ignacego Kraszewskiego oraz wypisy z prasy.

²² Poza tym maszynopis o pomorskich wojazach Chopina.

²³ W większości wypisy z listów Adama Lwa Sołtana do Józefa Ignacego Kraszewskiego.

²⁴ Wypisy z listów A.L. Sołtana do J.I. Kraszewskiego.

²⁵ Z przedmowy J.I. Kraszewskiego zatytułowanej *Do Hr. Alfonsa Sierakowskiego: „Udzielony mi łaskawie katalog [...] należałoby wydrukować jako materiał do historii naszych szczupłych kolekcji [...] Jest obowiązkiem tych co miłują sztukę i pamiątki domowe dzielić się po troszę skarbami temi z ogółem [...] Dla zorientowania się w tem co gdzie ocalało, co przybyło, jaki kierunek przybrał smak nasz, słowem nawet do historii ducha i obyczaju potrzebne są spisy podobne”*; zob. *Katalog zbioru obrazów oraz innych przedmiotów sztuki hrabiów Sierakowskich*, Poznań 1879.

²⁶ Kserokopie korespondencji w sprawie zbiorów waplewskich z lat 1941-1942, znajdującej się w archiwum biblioteki Muzeum Narodowego w Gdańsku.

²⁷ 19 k. wycinków z pras lokalnej i ogólnopolskiej z lat 1972-1989.

Ziem Zachodnich oraz obszerny stenogram z sesji naukowej, która odbyła się w czerwcu 1964 r., poświęconej historii walk o polskość na terenie Waplewa. Stenogram zawiera m.in. referat A. Bukowskiego pt. *Waplewo jako ognisko polskiej kultury i literatury* oraz referat Jerzego Gmochowskiego nt. walk Powiśla, ze szczególnym uwzględnieniem roli Waplewa.

Ostatnią w tej części spuścizny sygnaturą **Rs II 273** oznaczone są recenzje wspomnianej wyżej pracy A. Bukowskiego²⁸.

²⁸ Zawiera recenzje: Zygmunta Kruszelnickiego, Wacława Odyńca (maszynopisy) oraz notki recenzyjne w „Gazecie Pomorskiej” i miesięczniku „Pomerania” (wycinek i kserokopia).

WYBRANE NAZWISKA POMORSKIE (CD¹)

35. Bochentin, Bochentyn, Bochentysz

Nazwisko *Bochentin* i *Bochentyn* zaprzętało długo moją głowę, zanim udało mi się znaleźć przekonującą podstawę dla objaśnienia jego genezy. Przynosiły je studentki z północy Kaszub, niekiedy ze źródeł historycznych. Zawsze upatrywałem podstawę omawianego nazwiska w jakiejś zniemczonej słowiańskiej nazwie miejscowości. Przejrzałem jednak źródła, tj. seria *Brandenburgisches Namenbuch* (BNB) dla Branderburgii, J I, J II dla Meklemburgii, RzDII i RzD I dla Pomorza Zachodniego i Pomorza Środkowego, R II i R I dla innych ziem polskich, nie zawierały takiej nazwy. Podany przez R I 16 i R II 446 *Bodzęcin*, niem. *Bosenthin* z pow. kamieńskiego zapisywany był, jak podano, *Bosenthin* i w sposób zbliżony, jak podają E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma (RzDII 71) i jak powtarza B. Czopek-Kopciuch w NMP I 246; objaśniony został jako struktura dzierzawcza od im. *Bo-dzeta* lub *Bożeta*. Dopiero przypadkowa lektura RzD I 110 skierowała moją uwagę

W tomie I „Acta Cassubiana”, 1999, s. 259-275 opublikowane zostały: 1. *Cyper*, *Zip(p)er* i podobne, 2. *Łag*, *Łaga* i podobne, 3. *Os* i *Oss*, 4. *Rzeszoto*, *Rzeszotarz* i podobne, 5. *Sito*, *Sitarz* i podobne; w t. II, 2000, s. 21-51: 6. *Apfel*, *Apfelbaum*, *Appel*, *Appelbaum*, *Jabłko*, *Jabłon(ka)* i podobne oraz pochodne, 7. *Gloza*, *Glus*, *Glut*, *Glozna*, *Gloc* i podobne, 8. *Milanowski* i pokrewne, 9. *Pomy(j)ski*, *Kczewski* – zanikłe kaszubskie nazwiska szlacheckie, 10. *Promień*, *Strahl* i podobne, 11. *Smedles*, *Smydmes*, *Sznidles*, *Strug*, *Hebel*, *Hewel* i podobne, 12. *Smukała* i podobne; w t. III, 2001, s. 159-176: 13. *Achrem*, *Achremczyk*, *Achremowicz* i podobne, 14. *Aff(f)eld*, *Aff(f)elt*, *Amende* i podobne oraz pochodne, 15. *Bartelmes*, *Bartelmus*, *Meus*, *Mewes* i podobne, 16. *C(z)indarz*, *Kitlarz*, *Cender* i podobne, 17. *Dawid*, *Dawidzki*, *Dawidowski*, *Dawidson* i podobne, 18. *Eichler*, *Ekman(n)*, *Eichman(n)* i podobne, 19. *Ignar*, *Ignier(a)*, *Ignor* i pochodne, 20. *Lauff(f)er*, *Lep(p)er* i pokrewne oraz podobne, 21. *Pardua*, *Pardwa*, 22. *Rzym*, *Roma*, *Romer* i podobne, 23. *Senslau*, *Żelistawski*, *Duba*, *Duber*, 24. *Westfal*, *Westwal* i pochodne; w t. IV, 2002, s. 243-259: 25. *Backhaus*, *Backhus*, *Bakus*, *Backtrog* i podobne, 26. *Cieciora*, *Cieciura*, *Ćięciora* i podobne, 27. *Heland*, *Helandt*, *Helant*, 28. *Jednorał*, *Jednorałek*, *Jednoralski* i podobne, 29. *Metzg(i)er*, *Mecger*, *Metzler*, *Metzig* i podobne, 30. *Pepliński*, *Pelpliński* i podobne, 31. *Sapka*, *Szapke* i podobne oraz pochodne; *Ryma*, *Katar*, *Fluks*, 32. *Sitterle*, *Sitterlee* i podobne, 33. *Ugowski* i podobne, 34. *Wolfard*, *Wohlfahrt* i podobne.

na wieś *Bogucino* pod Dygowem, pow. Kołobrzeg, zapisywaną m.in. *Bogutino* 1212, *Bogetyn* 1253, ale także *Bugghentyn* 1313 i *Bogghentyn* 1313, potem *Bogentin* i *Bogenthin*, jak podaje R I 16, R II 444 i lokalizuje w pow. kołobrzeskim, por. także B. Czopek-Kopciuch NMP I 254. Z zapisem więc *Bogghentyn* łączę nazwisko *Bochentyn*, w którym pominięto *-gg-*, a *-h-* (wobec niewyróżniania na Pomorzu *ch* bezdźwięcznego i *h* dźwięcznego) zapisano przez *ch*. Ale podajmy najpierw dzisiejszy zasób osób noszących omawiane nazwisko i jego historyczne poświadczenia.

Według SNWPU nazwisko *Bochentin* nosi 69 osób: 66 w woj. gdańskim, 2 słupskim, 1 warszawskim; 102 *Bochentyn*: 5 w woj. bydgoskim, 84 gdańskim, 10 słupskim, 3 katowickim; *Bochentysz* 0*. Na Pomorzu Gdańskim poświadczenia historyczne pochodzą z XVIII wieku: w księdze chrztów par. Strzecz w pow. wejherowskim zapisany został w roku 1742 Mathis *Bochętyn* (AP XXIV 218), następne wpisy mam z księgi metrykalnej parafii Rozłazino, pow. lęborski (przechowywanej w miejscowym archiwum parafialnym): Cristina *Bochętynowa* 1779 (dział zgonów), Anna *Bochętynowa* 1774; w roku 1775 chrzczone było dziecko Anna Marianna... Annae et Martini *Bochętyn* i tychże rodziców wcześniej chrzczona córka Catharina Elisabeth... Annae et Martini *Bochętyn* 1773 i w roku 1777 Anna *Bochętynowa* – zawsze z Bożego Pola Małego oraz z Paraszyna: Catharina... Dorotheae et Joannis *Bochetin* 1781 (wszystko z działu chrztów).

Nazwiska nie rozumiano, odnoszono je na zasadzie skojarzeń fonetycznych do rzeczownika *bochen*, grupę *-en-* oddawano często przez *-ę-*. Środowiskowo rozumiane było jako rodzime, dlatego zdrobnione nawet do *Bochentysz*. Co do pominięcia *-g-* w zapisie *Bogghentyn* por. nazwiska z SNWPU *Boghen* 1 w woj. chełmskim i *Bogen* 1 w woj. koszalińskim (może pochodzą od niem. *Bogen* 'łuk'). Nazwiska słowiańskie, często kaszubskie, na Pomorzu Zachodnim i Środkowym niemczono różnie, z dzisiejszych form trudno odtworzyć pierwotne etymologiczne postaci, np. dr hab. Hermann Seils z Negast, podał informację, że jego nazwisko wywodzi się ze wsi Kruszyna (*Krussen*) w parafii Kwakowo (*Quackenburg*), pow. słupski i pisane było w tej wsi w XVI w. *Niedzeliz*, w XVII *Niedselitz*, a od mniej więcej 1700 r. *Seilitz*, następnie *Seiltz* i *Seilz*, od roku 1760 *Seilz* – jak dziś. Istotnie w Internecie można znaleźć w omawianej wsi pod rokiem 1717 wśród chłopów m.in. nazwisko Jacob *Söhls* (*Seils*). Pierwotny zapis odczytamy bez trudu jako *Niedzielic*, forma patronimiczna od *Niedziela*, ale z dzisiejszej postaci *Seils* trudno odtworzyć tę pierwotną *Niedzielic*. Nazwiska odmiejscowe kryją także wiele pułapek.

Zauważmy na koniec, że nazwisko *Bochentin* i *Bochentyn* pokazuje po raz kolejny, że ludność słowiańska z Pomorza Zachodniego i Środkowego wędrowała na Pomorze Gdańskie.

36. Kohnke, Kohnka, Kuhnke, Konke, Konka i podobne

SNWPU podaje 691 osób o nazwisku *Kohnke*: po 2 w woj. bydgoskim i śluskim, po 13 w elbląskim i zielonogórskim, 618 gdańskim, po 9 warszawskim i katowickim; 9 *Kohnka*: 4 w woj. elbląskim, po 1 gdańskim i śluskim, 3 zielonogórskim; 69 *Kuhnke*: 14 w woj. gdańskim, 16 warszawskim, 9 koszalińskim, 5 poznańskim; 770 *Kunka*: 2 w woj. bydgoskim, 3 elbląskim, 35 gdańskim, 136 łódzkim, 97 siedleckim, 93 katowickim, 79 skierniewickim, 63 warszawskim; 68 *Kunke*: 12 w woj. bydgoskim, 2 elbląskim, 4 śluskim, 19 toruńskim; 17 *Kunko*: 16 w woj. suwalskim, 1 koszalińskim; 81 *Konke*: 8 w woj. bydgoskim, 47 gdańskim, 16 poznańskim, 9 pilskim; 205 *Konka*: 4 w woj. gdańskim, 83 łódzkim, 50 katowickim, 19 warszawskim; *Konkie* 3: 2 w woj. warszawskim, 1 olsztyńskim.

SSNO III 199 notuje m.in. *Kunek* i *Kunko* od roku 1313 ze Śląska, Małopolski, Wielkopolski i kresów południowo-wschodnich oraz *Konek* i *Konko* od roku 1302.

Na Pomorzu Gdańskim podane nazwiska notowane były na północy Kaszub: pod Gdańskiem Muhl (25, 45, 59, 60, 64) podaje sołtysów: w Kowalach w roku 1603 Michael *Koneke*, w Oruni Gergen *Konke* w roku 1676, w Pruszczu Jacob *Kohnke* w roku 1750 i tamże w roku 1808 Gottlieb *Kohnke*, w Ostrożku (*Scharfenort*) w latach 1623-1632 Lorenz *Konke*; w księgach metrykalnych par. Tyłowo zapisani zostali Catharina *Konkowna* 1798 i Franciszek *Konka* 1800 (XXVII 63, 34); w księdze chrztów par. Żarnowiec Catharina *Konkowa* w roku 1788, parokrotnie Bernardus *Konka* z Czymanowa 1811, 1812, 1816 (księga niepaginowana); w księdze par. Góra pod Wejherowem: Joannis *Konka* 1741, Catharina *Konkowna* 1760 (VI 22, 43); w księdze metrykalnej par. Reda: Mathias *Konka* 1756 i Eva *Konczynna* 1759 (XVIII, księga niepaginowana); par. Kielno: Barbara *Konka* 1825, Albertina *Konkowna* 1820 (VIII 4, 63) i modelowo utworzone za pomocą przyrostka *-owski* Antonius *Konkowski* 1826 (IX 27), Marg(aretha) gb. *Konkowska* także w Chmielnie (I 85) i por. 137 osób o nazwisku *Konkowski* w SNWPU: 7 w woj. bydgoskim, 5 elbląskim, 3 gdańskim, 30 warszawskim. Dziś nazwisko *Konke*, *Kohnke* i *Konka* również na północy Kaszub, spotykamy je na tamtejszych cmentarzach, np. w Wejherowie spoczywają: Herbert *Kohnke* (1932-1993), Maria *Kohnke* (1899-1960), Leon *Kohnke* (1901-1985), Genowefa *Konke* (1910-1971), Jan *Kohnke* (bez dat życia).

Podane nazwiska pochodzą od germańskiego nazwiska *Konrad*, dawniej *Cuonrāt* od staro-wysoko-niem. przymiotnika *kuoni*, dziś *kühn* 'śmiały, zuchwały' i rzeczownika *rāt*, dziś *Rat* 'rada', a więc oznaczało 'tego, co udzielał śmiałych rad'. Postać dawna imienia i współczesna zdecydowała o początku *Ku-* czy *Ko-*; końcowe *-ke* jest formantem dolnoniem., końcowe *-e* ulegało spolszczeniu przez wymianę na *-a*. Liczne warianty tego imienia i formy pochodne notowane w SSNO omawia Z. Klimek (SEMot V 150-151).

37. Pąk, Pąkowski, Pączek, Pączkowski i podobne

SNWPU podaje 424 osób o nazwisku *Pąk*: 8 w woj. bydgoskim, 16 elbląskim, 1 gdańskim, 125 tarnobrzeskim, 43 warszawskim, 32 olsztyńskim; 8 *Pąkowski*: po 3 w warszawskim i łódzkim, 2 piotrowskim; 2037 *Pączek*: 46 w woj. bydgoskim, 22 elbląskim, 201 gdańskim, 58 śluskim, 241 tarnowskim, 198 krakowskim, 168 rzeszowskim, 143 radomskim, 85 lubelskim, 65 warszawskim, 51 wrocławskim, 49 wrocławskim; 11 *Pończek*: 8 w woj. gdańskim, po 1 opolskim, poznańskim i siedleckim; 249 *Ponczek*: 46 w woj. bydgoskim, 21 elbląskim, 102 gdańskim, 11 śluskim, 20 toruńskim; 57 *Ponczkowski*: 1 w woj. gdańskim, 18 toruńskim, 11 wałbrzyskim, bez wskazania ilości *Ponczk*, *Ponczko*, *Ponczenko*; 284 *Pączka*: 55 w woj. bydgoskim, 71 rzeszowskim; 1 *Pączeka* w woj. kieleckim; 53 *Pączkiewicz*: po 3 w woj. gdańskim i opolskim, 27 warszawskim, 15 kieleckim; 217 *Pączko*: 87 opolskim, 31 katowickim, 28 wrocławskim, 27 gorzowskim; bez wskazania ilości *Pączków* i *Pączkowiak*; 857 *Pączkowski*: 34 w woj. bydgoskim, po 27 elbląskim i gdańskim, 26 śluskim, 621 olsztyńskim, 156 wrocławskim, 90 płockim, 68 warszawskim, 52 katowickim, 44 ciechanowskim. Wiele pochodnych pomijam.

SSNO IV 219 notuje *Pęk* lub *Pąk* od roku 1405 niezlokalizowanych, z XV w. z kresów południowo-wschodnich, odniesione przez A. Cieślikową (C 93, SEMot I 210, 212 (s. v. *Pękośław*)) od rzeczowników *pąk*, notowanego od 1472 r. i *pęk* od XVI w., też *Pączek*, *Pęczek* od roku 1299 w Małopolsce, Wielkopolsce, Mazowszu, odniesione przez wspomnianą autorkę do rzeczowników *pączek*, notowanego od roku 1436 i *pęczek*, datowanego od XVI w. na Pomorzu Gdańskim. Catharina *Pąkowa* zapisana została w księdze metrykalnej par. Strzecz w roku 1737, tamże Bartholomei *Pączkowski* 1729 i Bartholomeo *Ponczkowski* 1731 i Mathias *Pączk* 1717 (XXIV 32, 125, 144, 182); Barbara *Pączkowska* utrwalona została w roku 1741 w księdze metrykalnej par. Kielno (VII 16), w Dzierżążnie pod Kartuzami w roku 1772 w katastrze fryderycjańskim figuruje sługa leśny (*Waldknecht*) Thomas *Ponck* (Heidn 538), w księdze metrykalnej par. Św. Trójcy w Wejherowie zapisany został Xaver *Ponschke* w roku 1900 i por. 10 osób *Ponschke* z woj. gdańskiego SNWPU.

Podstawowe nazwisko *Pąk* pochodzi od rzeczownika pospolitego *pąk* ‘zawiązek kwiatu albo liścia’, dawniej w okresie XV-XVII w. *pęk*, samogłoska -a- pojawiła się pod wpływem zdrobnienia *pączek*, pochodnego od *pęk* w podanym wyżej znaczeniu, i rzeczownika zbiorowego *pąkowie*. Znaczenie kulinarne *pączek* ‘rodzaj okrągłego ciasta smażonego w tłuszczu’ pojawiło się w wieku XVI przez metaforę rzeczownika *pączek* (na drzewie lub krzewie) B II 520-521, 537. Nazwisko *Pączek* zatem jest dwuznaczne: albo pochodne od *Pąk* za pomocą przy-

rostka *-ek*, albo od rzeczownika *pączek* czy to w znaczeniu botanicznym, czy kulinarnym. Bliskie fonetycznie są *Pęk*: ap. *Pęk* 'sноп', gw. *Pank*, kasz. *Panek* w realizacji *Pónk* i kasz. *Pënk(a)*, pisane *Penk(a)* od rzeczownika *pënk* 'ćwiek, gwóźdź szewski' i 'penis', o których pisałem w NP 322-323. *Pąkowski* to forma modelowa, utworzona za pomocą przyrostka *-owski* od nazwiska *Pąk*, *Pączkowski* może pochodzić od n. m. *Pączkowo*, gm. Szreńsk, woj. ciechanowskie (WU II 701), *Pączka* można rozumieć jako formę dopełniacza lp. od *Pączek*, *Pączków* to genetyczny przymiotnik dzierżawczy od *Pączek*, *Pączkowiak* jest formą patronimiczną, utworzoną za pomocą przyrostka *-owiak*. Kaszubska forma *Ponschke* powstała przez odwrócenie przyrostka *-ek* na dolnoniem. *-ke* z towarzyszącą wymianą *-cz-* na *-sz-*, por. analogicznie *Prączk* na *Pranschke* (nazwisko pochodzi od *Prega*, kasz. *Pranga* z suf. *-ek*, por. NP 341).

Po łacinie *pączek* 'ciasto' to *globus* i por. 2 osoby o nazwisku *Globus*: po 1 w woj. warszawskim i poznańskim, możliwe jednak już od *globus* 'model kuli ziemskiej' i żargonowe 'głowa, zwłaszcza tyśa' i łacińskie przydomki (*cognomina*) *Globulus* i *Globula*, po niem. *pączek* w znaczeniu botanicznym to *Knospe* i por. 6 osób o nazwisku *Knospe*: 2 w woj. elbląskim, 4 gdańskim (*pączek* w znaczeniu kulinarnym to *Pfannkuchen*, niepoświadczony w SNWPU).

38. Pek, Peek, Peck, Peik, Peikowski, Pejka i podobne

SNWPU podaje 370 osób pisanych *Pek*: 2 w woj. bydgoskim, 5 elbląskim, 265 gdańskim, 60 ślupskim, 10 katowickim, 9 lubelskim; 79 *Peka*: 31 w woj. bydgoskim, 2 elbląskim, 39 gdańskim, 5 koszalińskim, 2 olsztyńskim; 172 *Peek*: 16 w woj. bydgoskim, 144 gdańskim, 3 ślupskim, 5 łódzkim, po 2 w katowickim i skiernewickim; 57 *Peck*: 16 w woj. bydgoskim, 29 gdańskim, 1 ślupskim, 11 toruńskim; 2 *Pecke* w woj. opolskim; 5 *Peik*: po 1 w woj. gdańskim i poznańskim, 3 pilskim; 7 *Peiker* w woj. krakowskim; 19 *Peikow*: po 6 w woj. bydgoskim, poznańskim i zielonogórskim, 1 pilskim; 14 *Peikowski* w woj. gdańskim; 176 *Pejka*: 71 w woj. bydgoskim, 16 gdańskim, 57 poznańskim, 9 łódzkim; 1 *Pejke* w woj. gdańskim; 36 *Pejkowski*: 3 w woj. bydgoskim, 18 toruńskim, 6 gorzowskim, 5 białostockim, 4 łomżyńskim.

Historycznie na Pomorzu Gdańskim nazwiska wyliczone wyżej notowane były na Kociewiu, głównie na południowych Kaszubach, rzadziej na Kaszubach północnych. W roku 1664 Jan *Pecka* był karczmarzem we wsi Bładowo, pow. tucholski, tegoż roku w Kamienicy Królewskiej mieszkał niejaki *Peck* (F 32, s. 189, 381), Heidn 188 podaje go jako *Peek*. W księdze metrykalnej par. Lipusz pod rokiem 1877 figuruje Joseph *Pek* (XIII 7), spisy ludności Kościerzyny wyliczają: *Peick* Stanislaus i *Peikowski* Adam 1849 (505/1172), tenże Stanisław figuruje dalej jako *Peik* Stanislaus 1852 (505/1173) i *Peyck* Stanislaus 1855 (505/1174),

zawsze jako katolik mówiący po polsku, raz również jako znający jęz. niemiecki; w księdze ślubów par. Kościerzyna (we wcześniejszej księdze chrztów nazwisko nienotowane) zapisani zostali: *Pekowna* Bregita 1829, znany nam już *Peck* Stanislaus 1856, *Pek* Marianna 1879 i *Peek* Josephina 1890 oraz *Pekowski* Johann 1834 (XII 13, 21, 104, 193, 236). Często trafiało omawiane nazwisko do ksiąg metrykalnych par. Ugoszcz pod Bytowem: w księdze chrztów zapisani zostali: *Jacobus Pek* 1777 i *Mathias Pek* 1788, obaj z Półczna oraz *Marianna Pykowa* 1784 (s. 51, 55, 82), w księdze zgonów *Kva* filia *Peki* 1782 (s. 6, poz. 4), W Księdze Szkaplerza Św. Fręciszek *Pek* i *Ewa Pekowna* z Łąkiego 1781 (księga niepaginowana). W par. Góra pod Wejherowem w roku 1794 zapisana została *Marianna Peykowna* (VI 83). Nazwisko wymawiane jest *Pék* lub *Pëk*, tłumaczy to nam zapisy typu *Peek* lub też dyftongiczne *Peik* (też *Pejk*) z wymowy *Pék* oraz *Pek*, zniemczone *Peck* z wymowy *Pëk*; końcowe *-e*: *Pecke*, *Pejke* pełni funkcję niemczącą, *-a* może polszczyć formy typu *Pejke* lub oddawać podstawę *péka* (o czym za chwilę), *Pejkowski* jest formą modelową, utworzoną za pomocą przyrostka *-owski*, *Peikow* genetycznym przymiotnikiem dzierżawczym (typu tatów), *Pejker* niemiecką z suf. *-er*.

Nazwisko pochodzi od kasz. rzeczownika *pék* (też *péka* i *pëk*) o wielu znaczeniach, które zbiera H. Popowska-Taborska (SEK IV 45-46): 1) kolec, cierń, 2) cieńsza kość przedramienia u ptaków, 3) kij zakończony gwoździem, służący do posuwania się na lodzie, 4) kikut suchej gałęzi na drzewie, 5) dzida, lanca, 6) wiosło z okuciem metalowym, 7) przen. chuda gęś, chudy człowiek, zwłaszcza kobieta i inne, podaje także formy pochodne i oboczne, wyraz wywodzi z dolnoniem. *pëk* 'żelazny szpic na końcu kija', a wszystko ostatecznie z francuskiego *pique* 'pika, dzida'. Konkretnie znaczenia powstać mogły w gwarach kaszubskich, do nazwiska najbardziej pasuje znaczenie 'chudy człowiek'. Gdyby o znaczenie 'kolec, cierń' chodziło, to por. nazwiska *Dorn* 173: 19 w woj. bydgoskim, 21 gdańskim, *Dorna* 588 od niem. *Dorn* 'kolec, cierń, łaciński przydomek *Aculeo* od *aculeus* 'kolec, oścień' oraz *Spina* od *spina*, *-ae* 'cierń i XVII-wiecznego panteistycznego filozofa niderlandzkiego (wywodzącego się z rodziny żydowskiej) Barucha (Benedykta) Spinozę od łac. *spinosus* 'ciernisty'.

Zbliżone fonetycznie nazwiska *Pyk* 284: 2 w woj. elbląskim, 11 gdańskim, 199 kieleckim, 13 wrocławskim, 11 wałbrzyskim i 3618 *Pyka*: 13 bydgoskim, 28 elbląskim, po 3 gdańskim i śluskim, nade wszystko zaś na Śląsku: 1416 w woj. katowickim, 526 opolskim pochodzą w większości wypadków od *pykać* (fajeczke), *Pik* 907, *Pika* 57 od *pikać* 'o głosie ptaków', był to przydomek szlachecki *Kłaczyńskich* z *Kłączna* w pow. bydowskim, a *Piks Trzebiatowskich* z *Trzebiatkowej* w tymże powiecie Przyd 173.

SNWPU podaje także 9 osób *Pekeron* w woj. bydgoskim; 12 *Pekerun*: 7 w woj. bydgoskim, 5 gdańskim; 22 *Pekrun*: 18 w woj. elbląskim, 4 gdańskim, też

1 *Pekora* w woj. gdańskim, 1 *Pekorska* w woj. toruńskim, 4 *Pekera* w woj. opolskim, może też 44 *Pekura*: 5 w woj. elbląskim, 26 ostrołęckim, 13 warszawskim. Notowane także historycznie na Kociewiu nazwiska Harry *Pekierun* 1695 i Herman *Piekerun* 1735 w księgach metrykalnych par. Garcz, także *Pekierun* 1763 i w księdze parafii Walichnowy (Damps 233), w księdze chrztów par. Piasieczno (w miejscowym archiwum parafialnym) utrwaleni zostali Anna *Pekerun* 1867 i Catherina *Pekeruhn* 1860 (s. 32, 55). Wiązałbym je z dawnym przymiotnikiem *piękry* ‘piękny’, z czego kasz. nazwisko *Pekron*, *Pikron*, o których pisałem w NP 330.

Dodać trzeba, że obok podstawy *pék* w omawianych nazwiskach, do czego skłaniają się także antroponimiści niemieccy, jak Zoder II 283 (s. v. *Peek*), w niektórych trzeba wziąć także pod uwagę górnioniem. *Pech* = dolnioniem. *Peck* ‘smoła’, kasz. *pik* (z czego np. pod Kartuzami osada *Pikarnia* od ap. *pikarnia* ‘smolarnia’, przekształcana w formę *Piekarnia*). Dlatego historyczne nazwiska: Piotr *Pekker* 1662 w pow. świeckim (Damps 233) można zinterpretować jako n. zawodową *Pecker* ‘smolarz’, jak Go 461. Zoder II 283 dla nazwiska *Peek* widzi także (niepewnie, bo znak zapytania) średnio-dolno-niem. *pedik* ‘rdzeń, szpik, miąższ’, realizowany gwarowo jako *peik* (w Westfalii), też *peek*. Podaje też nazwiska typu Corde *Pedecke* od roku 1421 i Hans *Peick* od 1551. Musimy się zatem liczyć w wymienionych nazwiskach z homonimią, czyli poligenezą, tym bardziej, że niektórzy niemieccy badacze, biorąc pod uwagę oboczność spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych, próbują nazwiska typu *Peck* sprowadzać do podstawy *Beck* od *Bäck(er)* ‘piekarz’.

39. Pstrag, Pstong, Pstrągowski, Pstrongowski i podobne

SNWPU podaje 438 osób o nazwisku *Pstrag*: 152 w woj. bydgoskim, 16 elbląskim, 63 gdańskim, 35 przemyskim, 30 tarnowskim, 27 toruńskim, 24 katowickim, 12 krakowskim, 10 zielonogórskim, złożone *Pstrag* Bieleński 1 w woj. poznańskim, w zapisie fonetycznym *Pstrong* 149: 63 w woj. bydgoskim, po 2 elbląskim i warszawskim, 63 gdańskim, 12 toruńskim, 4 katowickim, 3 wrocławskim, w zapisie i z samogłoską nosową, i z wyodrębnionym *-n-*, a więc *Pstrąng* 8: po 4 w woj. bydgoskim i słupskim, hiperpoprawnie *Pstręg* 1 w woj. katowickim; 661 *Pstrągowski*: 21 w woj. bydgoskim, 9 elbląskim, 98 gdańskim, 2 słupskim, 90 ciechanowskim, 61 ostrołęckim, 61 łomżyńskim, 55 warszawskim, 46 olsztyńskim; 35 *Pstrongowski*: 29 w woj. gdańskim, 6 radomskim.

SSNO IV 388-389 notuje nazwę osobową *Pstrag* od roku 1427 z Mazowsza, Małopolski i z kresów południowo-wschodnich (C 103, SEMot I 242). Na Pomorzu Gdańskim nazwisko notowane było historycznie w pow. świeckim: w roku 1662 w Przechowie zapisana została Gertruda *Psztrągowa*, w księgach metrykal-

nych parafii Sartawice pod Świeciem zapisani zostali: Casimirus *Pstrąg* 1781, Antonius *Pstrąg* 1786 i Barbara *Pstronkow* (forma dopełniacza lm.) 1795 (Damps 251).

Nazwisko *Pstrąg* (i warianty) pochodzi od rzeczownika *pstrąg* ‘gatunek ryby’, utworzonego od rzeczownika *pstry* z przyrostkiem *-ąg*, nazwiska od gatunków ryb są częste, por. np. *Karaś*, *Śledź*, niem. *Hering*, hiszp. *Sarda*, *Płoc*, *Płotka* i wiele innych. *Pstragowski* i warianty jest dwuznaczne: albo utworzone modelowo za pomocą przyrostka *-owski* od wcześniejszej formy *Pstrąg*, albo od n. m. *Pstragowa*, gm. Czudec, woj. rzeszowskie, notowanej od roku 1377 (N 166) i pochodzącej od przezwiska *Pstrąg*, też *Pstrągówka*, gm. Wiszniowa w tymże województwie, *Pstrągi*-Gniewoty, gm. Zambrów, woj. łomżyńskie (WU III 85). Herbarz Leszczyca (s. 133) podaje *Pstrągowskich* herbu Jasieńczyk w Ziemi Łomżyńskiej, notowanych od roku 1465, którzy wcześniej mieli się nazywać *Pstrąg* (por. wysoką frekwencję nazwiska *Pstrągowski* na Mazowszu).

Po łacinie pstrąg to *salmo*, *-onis* i por. łaciński przydomek (*cognomen*) *Salmo*, po niemiecku *Forelle* i por. w SNWPU nazwiska *Forel* 0, *Forell* 5: 3 w woj. szczecińskim, po 1 jeleniogórskim i wrocławskim, 10 *Forelle*: 8 w woj. zielonogórskim, po 1 w warszawskim i katowickim, po angielsku *trout*, zapożyczone z łacińskiego *tructa*, *-ae* lub *trocta*, *-ae*, też *tructus*, *-i* ‘gatunek pstrąga’, a to z greckiego *trōcktēs* ‘gatunek ryby morskiej o silnym uzębieniu’ oraz ‘żarłok, chciwiec’, tych jednak śladu w nazewnictwie osobowym (w dostępnych mi źródłach) nie znalazłem.

40. Rac, Ratz, Rec, Retz, Raca, Reca i podobne

SNWPU podaje 177 osób o nazwisku *Rac*: 21 w woj. bydgoskim, 28 elbląskim, 5 gdańskim, 2 ślupskim, 35 chełmskim, 11 legnickim; 96 *Ratz*: 25 w woj. bydgoskim, 19 gdańskim, 23 warszawskim, 10 skierniewickim; 284 *Rec*: 2 w woj. bydgoskim, 15 elbląskim, 24 gdańskim, 52 rzeszowskim, 26 krośnieńskim; 149 *Raca*: 23 w woj. bydgoskim, 70 gdańskim, 1 ślupskim, 16 konińskim, 14 warszawskim; 254 *Reca*: 30 w woj. bydgoskim, 7 elbląskim, 66 gdańskim, 108 ślupskim, 10 poznańskim; 31 *Retza*: 14 w woj. gdańskim, po 4 ślupskim i toruńskim, 9 ciechanowskim; 23 *Ratza*: 4 w woj. gdańskim, 8 koszalińskim, 11 szczecińskim; *Ratzka* 0; *Retzka* 0; 1 *Recer* w woj. tarnowskim; 8 *Retzer*: 5 w woj. łódzkim, 3 warszawskim; 8 *Ratzke*: 7 w woj. gdańskim, 1 toruńskim; 3 *Racer*: 2 w woj. wrocławskim, 1 warszawskim; 15 *Ratzko*: 6 w woj. wrocławskim, 5 opolskim, 2 warszawskim, po 1 krakowskim i zielonogórskim; 37 *Ryc*: 6 w woj. elbląskim, 7 gdańskim, 8 wrocławskim, po 5 katowickim, plockim i poznańskim; 1 *Ryca* w woj. lubelskim; 7 *Ric* w woj. poznańskim; 1 *Ricer* w woj. wrocławskim; 1 *Raz* w woj. sieradzkim; 20 *Raza*; 2 *Raze* w woj. łódzkim; 10 *Razer*: 8 w woj. bydgoskim, 2 konińskim. Pochodne od podanych nazwisk pomijam.

SSNO IV 414-415 notuje z Pomorza z roku 1385 n. os. *Racz* i *Recz* z XV w. z Mazowsza i z kresów południowo-wschodnich, ze Śląska, czytane przez redakcję jako *Rac* lub *Racz*, *Rec* lub *Recz* oraz formy pochodne, które M. Malec (Mal II 167) słusznie interpretuje jako zdrobnione imiona od pełnego imienia *Radosław*, na Pomorzu *Redosław*. Na Pomorzu Gdańskim podane wyżej nazwiska (w większej części) notowane były od Kociewia po północne Kaszuby. W księdze metrykalnej par. Drzycim (AP Bydgoszcz k. 147) wystąpił Adamus *Ratz* w roku 1785; wcześniej w roku 1598 w osadzie Smolno, pow. świecki notowany był Simon *Rycz* (F 36, s. 183). Najczęściej zapisywane były na południowych Kaszubach, zwłaszcza w Kościerzynie i w Lipuszu, skąd znam nosicieli nazwiska *Rec(a)* i gdzie notowani na nagrobkach cmentarnych. Oto w Księdze Bractwa Różańcowego, jedynej takiej zachowanej na Pomorzu w archiwum par. Lipusz, zapisane zostały: Maryanna *Recowa* 1821 i inna Marianna *Recz* 1832, w księdze urodzeń Andreas *Retz* 1861 (p. 78) i w księdze ślubów Marianna *Retz* 1865 (p. 71) – księgi w Urzędzie Gminy, prawdopodobnie też Marianna *Retz* zapisana została w roku 1828 w księdze metrykalnej par. Lipusz, przechowywanej w AP (XV 19). W księdze chrztów par. Ugoszcz pod Bytowem zapisani zostali małżonkowie Dorota i Jan *Ryck*: Dorothea *Rytkowa* 1778, w roku 1779 chrzczone było dziecko urodzone *ex laborioso* 'robotnika' Joanne *Ryck* et Dorothea i tegoż roku zapisana Dorothea *Rydzkowa*, pochodzili z Ugoszcza (s. 57, 60, 61), w Księdze Szkaplerza Św. tejże parafii figuruje Wyktoria *Recowa* w roku 1833; publikacja KB 297 zawiera zapis *Retzke* Marten z Udorpia z roku 1639; tzw. Summariusz ksiąg kościelnych par. Wiele utrwała wpisy: Elisabeth *Raca* 1776, pisana Elizabeth *Ratz* 1794, pięciokrotnie Lorenz *Ratz* w latach 1787-1800; w Kościerzynie spisy ludności miasta wykazują: *Reetz* Ludwig, ewangelik mówiący po polsku i po niemiecku w latach 1846 i 1852 (505/1171, 1173), nadto *Resa* Lorenz 1849 i w roku 1852 pisany *Ressa*, katolik mówiący po polsku (505/1172, 1173); księga ślubów tejże parafii zawiera wpisy: *Recza* Lorenz 1851, *Retz* Franz 1868, *Redtz* Rozalia 1888, *Ryza* Lorenz 1844 (AP XII 50, 72, 154, 227, 267). Kataster fryderycjański z roku 1772 ujawnia, że w Przodkowie mieszkał Johann *Retsch* (Heidn 533); księga metrykalna par. Rumia zawiera wpisy: Jacob *Ritz* 1719 i Jacobus *Ryc* 1729 (IX 9, 36), a Redy: Martinus *Ric* 1753 i chyba tenże Martinus *Rydz* 1758 (XVIII), w księdze par. Kielno zapisany został Jacob *Ritz* 1840 (IX 135), Góra: Joannes *Raczewski* 1740 i Jacobus *Raczka* 1766 (VI 8,55) i na samej północy: w księgach par. Strzelno: Georgio *Retzke* 1672, Marianna *Reczkowa* 1741 i tegoż roku Mathias *Recz* oraz Swarzewa Helena *Ratzke* 1676.

Nazwiska wyliczone zbliżone są fonetycznie, mają kilka podstaw, które pod wpływem niemieckim i kaszubszczyzny zbliżyły się i dziś trudno je jednoznacznie rozdzielić. Są to więc genetycznie nazwiska homonimiczne (poligenetyczne). Znaczna ich część to genetyczne zdrobnienie od pełnego imienia dwuczłonowego *Rado-*

ślaw, na Pomorzu *Redosław*, utworzone za pomocą przyrostka *-c* lub *-cz* bądź *-ca* lub *-cza*. Przyrostek ten uznaję za kontynuację starogermańskiego *-izo*, który zapożyczony został do polszczyzny w postaci *-c* lub *-cz* bądź *-ca* lub *-cza* (PJ III 10, przyp. 8). Za taką interpretacją przemawiają także formy *Racz* 105: 31 w woj. kaliskim, 12 łódzkim, po 11 piotrkowskim i suwalskim; 1 *Racza* w woj. rzeszowskim; 22 *Recz*: 17 w woj. warszawskim, po 2 białostockim i ostrołęckim, 1 katowickim, może także *Reczka* 198 i *Reczko* 500.

Po drugie, część podanych nazwisk, zwłaszcza pisanych *Reetz*, też z zakończeniem *-er* (*Racer*, *Recer*) jako n. mieszkańców, wywodzi się od n. miejscowości. R II 665 podaje *Reetz* – po stronie polskiej *Rzeczyca Wielka*, pow. miastecki i *Reetz Nm* – *Rzecz*, pow. choszczeński. Ta pierwsza miejscowość zapisywana była *Rest* 1281 (por. ewentualnie 15 osób o nazwisku *Rest* w woj. katowickim), *Reetz* 1670 i następnych i uznana przez E. Rzetelską-Feleszko i J. Dumę za niejasną (RzD I 278) z ewentualną sugestią, że to *Rzeczyca* lub *Rzecz*. Opowiedziałbym się za formą *Rzeczyca*: ap. *Rzeczyca* ‘mała rzeka’, por. jez. *Rzeczyce* pod Szenajdą w pow. kościańskim (PMT I 227). Ta druga jest późna i zdaniem wspomnianych autorów (RzD II 189-190) może została przeniesiona z n. miasta *Recz*, niem. *Reetz* w woj. gorzowskim, notowanego od roku 1269 jako *Rez*, objaśniona przez S. Rosponda (SEMiG 326) jako forma dzierżawcza z suf. *-jъ* od n. os. *Redek* (tj. *Redecz*, do *Redcza*), skąd wywodzą się *Redeccy*: w SNWPU 236 osób. Zoder II 371 wywodzi niem. nazwisko *Reetz* od n. m. *Reetz* w Nadrenii, Branderburgii, Pomorza Zach., Prus Wschodnich, Meklemburgii a) *Reetze* od takiejże wsi w pow. Donnenberg pod Hanowerem, b) w Dolnej Saksonii, c) *Reetzow* na wyspie Wolin; także od takichże nazw terenowych. Samo nazwisko notuje z roku 1689: Berendt *Rehts*, Jürgen *Reetz*; nazwisko zaś *Retz* (s. 395) albo od słowiańskich zdrobnień im. *Radosław*, albo od n. m. *Retz* w Nadrenii, *Retzen* w Dolnej Saksonii i w Prusach Wschodnich, samo nazwisko Simon *Retzen* z roku 1580, Levin *Rhetz* 1725, por. też DF 529, Go 483 podaje ogólnie 15 miejscowości o nazwie *Reetz*.

Nazwiska *Ryc*, *Ric* mogą być zdrobnieniami od im. *Ryszard*, jak w księgach ławniczych Kościerzyny *Richardus Wilson* określony został *Rick* (S1. Oc. t. 44, 1977). Wreszcie nazwiska *Raz* i *Raza* mogą pochodzić od czasownika *razić* czy to w skutek derywacji wstecznej (*Raz*) lub konwersji (*Raza*), jak np. *Potrac* od *potracić*, *Zwara* od *zwarzyć*.

Wszystkie te nazwiska mają pochodzenie słowiańskie bezpośrednio: od imienia (ostatecznie *Radosław*, na Pomorzu *Redosław*), czasownika *razić*, polskiego imienia zdrobnienia *Ryc*, *Ryck* od germańskiego *Ryszard* (niewykluczona w niektórych wypadkach nazwa grzyba *rydz*, kasz. *ridzk* ‘*Lactarius deliciosus*’), pośrednio od słowiańskich, ale zniemczonych nazw miejscowości.

41. Zimny, Zimnoch, Zimniak, Zimnik i podobne

SNWPU podaje 3567 osób pisanych *Zimny*: 115 w woj. bydgoskim, 24 elbląskim, 162 gdańskim, 22 słupskim; 551 katowickim, 346 kaliskim, 305 poznańskim, 167 krakowskim, 149 częstochowskim, 133 wrocławskim, 123 warszawskim, 121 rzeszowskim, 108 kieleckim, 96 gorzowskim, 95 skierniewickim, 88 szczecińskim, 86 zielonogórskim, 78 łódzkim, 63 opolskim, 59 leszczyńskim, 58 pilskim, 48 legnickim; 1271 *Zimnoch*: 25 w woj. bydgoskim, 22 elbląskim, 53 gdańskim, 4 słupskim, 798 białostockim, 68 warszawskim, 45 szczecińskim; 31 *Zimnocha*: 7 w woj. słupskim, 6 gorzowskim, 5 wałbrzyskim i zielonogórskim; 4 *Zimnioch* w woj. warszawskim; 921 *Zimniak*: 31 w woj. bydgoskim, 13 gdańskim, 2 słupskim, 298 kaliskim, 122 poznańskim, 53 wrocławskim; 1 *Zimniek* w woj. warszawskim; 196 *Zimnik*: 2 w woj. gdańskim, 112 katowickim, 39 opolskim.

SSNO VI 321, VII 306 notuje nazwę osobową *Zimny* od roku 1314 z Wielkopolski, XIV w. z Małopolski, z XV w. z Mazowsza i kresów południowo-wschodnich (C 145, SEMot I 369), nadto zestawienia przezwiskowe *Zimna Gospoda* z roku 1473 z Małopolski i *Zimna Woda* z roku 1482 z kresów południowo-wschodnich oraz *Zimnik* z roku 1476. W Tałowie, powiat bytowski, w roku 1560 zanotowani zostali *Zimnock* Swantes i *Zimnock* Matzke KB 287, odczytać je możemy *Zimn(i)ak* z kaszubską realizacją *-ā* długiego jako *ô*. Stanisław *Zimny* odnotowany został w roku 1664 we wsi Gacki, pow. świecki (F 32, s. 246). Księga chrztów par. Brusy z lat 1643-1649 odnotowuje z Czyczków nazwisko *Zimny*.

Nazwisko *Zimny* pochodzi niewątpliwie od przymiotnika *zimny*, poświadczonego w polszczyźnie od roku 1482, oznaczającego nie tylko, jak podaje L VI 1063 'ciepła nie mający', ale także 'ostygły, obojętny, nieochoczy' (por. *zimny* na cudze sprawy, *zimne* serce). Od tego podstawowego wariantu tworzone formacje pochodne za pomocą przyrostka *-ak*: *Zimniak*; *-ek*: *Zimniek*, *-ik* *Zimnik*; *-och(a)*: *Zimn(i)och(a)* i innych, których tu już nie przytoczyłem. W zasobie polskich nazwisk występuje również *Kalt* 1 woj. warszawskim: *Kalta* 1 w woj. krośnieńskim; 28 *Kalder*: 23 w woj. katowickim, 5 opolskim od niem. *kalt*, średnio-dolno-niem. *kald* (por. ang. *cold*) też nie tylko 'zimny', ale także 'niemiły, nieprzyjemny, przykry'. Był też łaciński przydomek (*cognomen*) *Calidus* od przymiotnika *cal(i)dus, -a, -um* 'ciepły, gorący' i por. 1378 osób o nazwisku *Cieply*, morfologicznie taki sam, jak niem. *kalt*, jednakże semantycznie plasujący się na przeciwnym krańcu. Szerzej patrząc, zauważamy, że nazwisk odprzymiotnikowych mamy wiele w każdym języku, por. choćby polskie *Wielki*, *Mądry*, *Sławny* i inne.

Objaśnienie skrótów

- Archiwum Państwowe w Gdańsku (chodzi o księgi metrykalne parafii rzymskokatolickich w zespole kościoły katolickie, sygn. 1254 III)
- B** – A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I, II, Warszawa 2000
- Damps** – M. Damps, *Nazwiska mieszkańców Kociewia od XVI do XVIII w.* Praca doktorska, wykonana pod kierunkiem E. Brezy na Uniwersytecie Gdańskim w roku 1988 (maszynopis)
- Rosa, Volker Kohlheim, *Duden. Familiennamen: Herkunft und Bedeutung*, Mannheim 2000
- *Opis królewskiej w województwach chełmińskim, pomorskim i malborskim z r. 1664*, wyd. J. Paczkowski, Toruń 1938, Fontes XXXII
- *Inwentarz dóbr stołowych biskupstwa włocławskiego z r. 1598*, ed. L. Żytkowicz, Toruń 1950, Fontes XXXVI
- *Inwentarze starostwa bytowskiego i lęborskiego z XVII i XVIII w.*, wyd. G. Labuda, Toruń 1959, Fontes XLVI
- Go** – M. Gottschald, *Deutsche Namenkunde*, 3. Auflage, Berlin 1954
- Heidn** – W. Heidn, *Die Ortschaften des Kreises Karthaus/Westpr. in der Vergangenheit*, Marburg/Lahn 1965
- J I, II** – M. Jeżowa, *Dawne słowiańskie dialekty Meklemburgii w świetle nazw miejscowych i osobowych*, cz. I: Fonetyka, Wrocław 1961; cz. II: Słowotwórstwo, Wrocław 1962
- KB** – G. Bronisch, W. Ohle, H. Teichmüller, *Kreis Bütow*, 2. Auflage, Stettin 1939
- KN** – B. Kreja, *Księga nazwisk ziemi gdańskiej*, Gdańsk 1998
- L** – S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1951
- Mal I** – M. Malec, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław 1971
- Mal II** – M. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław 1982
- J. Staszewski, *Mały słownik. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych*, wyd. III, Warszawa 1968
- N** – F. Nieckula, *Nazwy miejscowe z sufiksami -ov-, -in- na obszarze Wielkopolski i Małopolski*, Wrocław 1971
- NMP** – *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany*, pod red. K. Rymuta, t. I-IV, Kraków 1996-2001
- E. Breza, *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, Gdańsk 2000, t. II, Gdańsk 2002

- PJ** – Prace Językoznawcze, seria Zeszytów Naukowych Uniwersytetu Gdańskiego
- PMT I** – E. Breza, *Toponimia powiatu kościerskiego*, Gdańsk 1974, Pomorskie Monografie Toponomastyczne, Nr 1
- PMT XIV** – J. Treder, *Toponimia powiatu wejherowskiego*, Gdańsk 1997, Pomorskie Monografie Toponomastyczne, Nr 14
- Przyd** – E. Breza, *Pochodzenie przydomków szlachty Pomorza Gdańskiego*, Gdańsk 1978
- R I, R II** – S. Rospond, *Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej*, cz. I: polsko-niemiecka, cz. II: niemiecko-polska, Wrocław 1951
- RzD I** – E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Środkowego*, Wrocław 1985
- RzD II** – E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego*, Warszawa 1991
- SEK** – W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. I-IV, Warszawa 1994-2002
- SEMiG** – S. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984
- SEMot I** – A. Cieślíkowa, *Odapelatywne nazwy osobowe*, Kraków 1997
- SEMot III** – Z. Kaleta, *Odmiejscowe nazwy osobowe*, Kraków 1997
- SEMot V** – Z. Klimek, *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*, Kraków 1997
- Sl. Oc.** – „Slavia Occidentalis”, Poznań od 1921 r.
- SNMPG** – H. Górniewicz, *Słownik nazwisk mieszkańców Powiśla Gdańskiego*, Gdańsk 1992
- SNS** – S. Rospond, *Słownik nazwisk śląskich*, t. I-II: A-K, Wrocław 1967, 1973
- SNWPU** – *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, t. I-X, wyd. K. Rymut, Kraków 1992-1994
- SSNO** – *Słownik staropolskich nazw osobowych*, pod red. W. Taszyckiego i M. Malec, t. I-VII, Wrocław 1965-1987
- Sych** – B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Wrocław 1967-1976
- WU** – *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, t. I-III, Warszawa 1980-1982

* Symbol 0 w SNWPU oznacza formę z różnych względów niepewną.

MITONIM *GRYF* W NAZEWNICTWIE POMORZA ZACHODNIEGO

Mitonim *gryf* w nazewnictwie Pomorza Zachodniego jest obecny już od czasów średniowiecza. Zawdzięcza to swojej niezwykle bogatej symbolice. Już w starożytnych religiach gryf był postrzegany jako największy ptak o sile i czujności lwa oraz bystrym wzroku orła. Symbolizował wielką moc i niezwykłą zręczność, ale niekiedy także podstęp i fałsz. Gryf występuje również w mitologii greckiej, gdzie jest atrybutem Apollina, Artemidy, ale i bogini zemsty – Nemezis. Starożytni Rzymianie często przedstawiali gryfa na budowlach i na uzbrojeniu. Chronił on w mniemaniu Rzymian przed niebezpieczeństwami. Na swoich napierśnikach umieścili go m.in. Juliusz Cezar i Marek Antoniusz. W Biblii z kolei gryfy są postrzegane dwójako: jako zwierzęta nieczyste lub jako cherubowie, którzy strzegą raju i Arki Przymierza. Ze względu na swą dwoistą naturę gryf może także symbolizować Chrystusa. W czasach wojen krzyżowych gryf obok orła i lwa był częstym elementem graficznym przedstawianym na wyposażeniu rycerzy. Od czasów średniowiecza symbolizował więc siłę i męstwo (wówczas pojawił się jako herb rodu Gryfitów). W renesansie gryf stał się już trwałym motywem na rycerskich tarczach i innych elementach uzbrojenia¹.

Użyty w tytule *gryf* jest notowany przez słowniki ogólne języka polskiego jako apelatyw. Przykładowo *Popularny słownik języka polskiego* pod redakcją Bogusława Dunaja podaje znaczenie: 'w mitologii starożytnej: skrzydlaty lew z głową drapieżnego ptaka; częsty motyw dekoracyjny w sztuce starożytnej, w średniowieczu – znak herbowy'². *Słownik języka polskiego* pod redakcją Mieczysława Szymczaka zwraca uwagę na fakt, iż *gryf* może funkcjonować także jako marka fabryczna³. W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego znajdziemy również dokładną etymologię wyrazu: łac. *gryphus*, z greckiego

Symbolikę gryfa podają za: b.t. [Bogdan Twardochleb?], *Gryf pomorski*, „Kurier Szczeciński”, 1999, nr 240, s. 11. Na temat wyzyskiwania postaci gryfa w heraldyce miejskiej wypowiadał się także T. Białecki, *Herby miast Pomorza Zachodniego*, Szczecin 1991.

Popularny słownik języka polskiego, pod red. B. Dunaja, Warszawa 1999, s. 165.

Słownik języka polskiego, pod red. M. Szymczaka, Warszawa 1995, t. 1, s. 661.

gryps⁴. Leksem gryf zamieszcza również Władysław Kopaliński w swoim *Słowniku mitów i tradycji kultury* w znaczeniu: „mit. gr. fantastyczny twór, uskrzydłony lew o głowie i szponach orła, w Grecji przejęty z religii i legend Wschodu, strażnik podziemnych pokładów złota na Północy. Częsty motyw sztuki Mezopotamii, Egiptu, egejskiej, grecko-rzymskiej, heraldyki i bestiariuszów średniowiecznych i późniejszej sztuki dekoracyjnej (puchary w kształcie głów gryfów, gryfy w zaprzęgu rydwanów bogów, w arabeskach itd.). (...) Gryf był w średniowieczu popularnym symbolem połączenia natury boskiej i ludzkiej w Chrystusie, tj. unii hipostatycznej”⁵. Z przedstawionych danych leksykograficznych wynika, że gryf nie jest nazwą własną. Rodowód literacki zdecydował jednak o tym, że włączono go do zbioru mitonimów, tj. nazw postaci, stworów i zwierząt mitologicznych⁶.

W celu uzyskania materiału onimicznego posłużono się wydaniem *Polskich książek telefonicznych* z lat 1995-2001. Do roku 2000 obejmowały one swoim zasięgiem Szczecin i obszar województwa szczecińskiego według podziału administracyjnego z 1975 r., a od roku 2000 Szczecin i region szczeciński, tj. następujące powiaty: choszczeński, goleniowski, gryficki, gryfiński, kamieński, myśliborski, policki, pyrzycki, stargardzki, Szczecin i Świnoujście. Dodatkowo wykorzystano *Encyklopedię Szczecina*⁷, przewodniki turystyczne⁸, opracowania nazewnictwa miejskiego Szczecina⁹, wydania gazet lokalnych (tj. „Głosu Szczecińskiego” i „Kurieru Szczecińskiego”), tablice informacyjne na budynkach miejskich. Terminem *Pomorze Zachodnie* oznacza się obecnie ziemie położone na północ od doliny Warty-Noteci, między ujściem Odry na zachodzie i granicą z Pomorzem Wschodnim (Gdańskim) na wschodzie¹⁰. W tym miejscu należałoby uściślić temat pracy i ostatecznie sformułować go następująco: *Mitonim gryf w nazewnictwie Szczecina i regionu szczecińskiego*.

⁴ *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. 2, Warszawa 1960, s. 1336. *Słownik łacińsko-polski*, oprac. przez K. Kumanieckiego, Warszawa 1990, s. 229 notuje formę gryps, grypis ‘gryf’.

⁵ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985, s. 342. Zob. także: J.C. Cooper, *Zwierzęta symboliczne i mityczne*, Poznań 1998, s. 69-71.

⁶ We wszystkich cytowanych słownikach języka polskiego gryf występuje także w drugim znaczeniu ‘w instrumentach strunowych (smyczkowych i szarpanych) listwa z twardego drewna połączona z pudłem rezonansowym, do której podczas gry przyciska się palcami rozpięte nad nią struny’ <niem.> (*Słownik języka polskiego*, pod red. B. Dunaja..., s. 292). Ze względu na temat pracy to znaczenie zostało świadomie pominięte.

⁷ *Encyklopedia Szczecina*, red. T. Białecki. t. 1-2. Szczecin 2000.

⁸ Np. O. Różycki, *Szczecin. Praktyczny przewodnik*, Szczecin 1999.

⁹ Np. A. Belchnerowska, T. Białecki, *Toponimia miasta Szczecina*, Szczecin 1988; T. Białecki, *Zmiany w nazewnictwie geograficznym Szczecina po 1945 roku*, Szczecin 1995.

¹⁰ *Encyklopedia Szczecina*, t. 2, op. cit., s. 169.

Gryf jako symbol Ziemi Pomorskiej pojawił się w godle państwowym Księstwa Pomorskiego na przełomie XII i XIII wieku. Około roku 1193 był przedstawiony na pieczęci księcia dymińskiego Kazimierza II (ok. 1180-1220), uczestnika piątej wyprawy krzyżowej. Gryf jest na pieczęci konnej Bogusława II szczecińskiego (rok 1214), potem na pieczęci księcia Barnima I, który nadał prawa miejskie wielu osadom na Pomorzu Zachodnim, m.in. Szczecinowi, na pieczęci jego brata Warcisława II rugijskiego i kolejnych władców z rodu Gryfitów. Czerwony gryf na srebrnym polu stał się w latach 30. XVI w. znakiem Księstwa Pomorskiego, które zjednoczył książę Bogusław X¹¹. Gryf jako herb miejski występuje od niemieckiego Barth i Ribnitz-Damgarten po Lębork. Stwierdzenie, iż jest on tylko średniowiecznym znakiem herbowym jest nieprawdziwe, ponieważ w związku z reformą administracyjną Polski (1.01.1999 r.) Sejmik Województwa Zachodniopomorskiego na początku 2000 r. podjął decyzję o przyjęciu własnego herbu. Jego wizerunek i barwy pochodzą z przełomu XIV i XV w., z chorągwi księcia Kazimierza V szczecińskiego (1380-1435). Sztandar ten zdobyły wojska króla Władysława Jagiełły w bitwie pod Grunwaldem. W herbie województwa zachodniopomorskiego widnieje tradycyjny średniowieczny gryf w pozycji bojowej, z głową zwróconą w prawą stronę, ze złotym dziobem i pazurami oraz wywiniętym ogonem¹². Sądzić można, że w razie potrzeby utworzenia nowego godła organizacji społecznej, politycznej, firmy czy instytucji, gryf będzie zawsze symbolem wyzyskiwanym na terenie szczecińskim. *Gryf* w znaczeniu 'polski herb szlachecki' jest już nazwą własną i wyróżniamy go graficznie, stosując pisownię wielką literą¹³.

Celem niniejszego opracowania jest uchwycenie specyfiki i zakresu użycia leksemu *gryf* w regionie szczecińskim (ze szczególnym uwzględnieniem ostatnich sześciu lat, tj. od 1995 do 2001 r.) oraz ukazanie struktury nazw, w skład których wchodzi. W tym celu zgromadzono 107 przykładów nazw tworzących z onomastycznego punktu widzenia następujące grupy semantyczne:

I. Chrematonimy (ogółem 97 jednostek):

1. Nazwy firm (82), np.: *Aerogryf*, *Agryf*, *Auto-Gryf*, *Hydrogryf*, *Gryf*, *Gryf-Bus*, *Gryf Gaz*, *Gryfland*, *Gryf-Meat*, *Gryfmed-Serwis*, *Gryf Sat*¹⁴;
2. Nazwy statków z portem macierzystym Szczecin (6): *Gryf*, *Gryf Pomorski*, *Gryfia*, *Gryfia II*, *Gryfia III*, *Gryfinka*;
3. Nazwy czasopism (2): *Gryfia* – biuletyn ZNP, *Gryfia* – Pismo Pracowników Stoczni Remontowej *Gryfia*;

¹¹ B.t., *Gryf pomorski*, s. 11.

¹² Tenże, *Jest herb województwa*, „Kurier Szczeciński”, 2000, nr 203, s. 3.

¹³ Zgodnie z *Encyklopedią powszechną PWN*, t. 2, Warszawa 1985, s. 133.

¹⁴ Do opracowania dołączono indeks zawierający 82 nazwy firm regionu szczecińskiego (w układzie zaczerpniętym z wydawnictwa *Polskie książki telefoniczne*).

4. Nazwy klubów sportowych, organizacji i stowarzyszeń (3): *Gryf* – drużyna harcerska, Koło Kombatanckie *Gryf* Związku Kombatanatów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Zarządu Wojewódzkiego w Szczecinie, Szczeciński Klub Sportowy *Gryf*;

5. Nazwy orderów i odznaczeń, nagród i wyróżnień (2): *Gryf Szczeciński*; *Gryf Pomorski* (nagrodę tę przyznawało Biuro Reklamy Telewizji Polskiej Oddziału w Szczecinie w latach 90. dla najlepszego produktu i najprężniej działającej firmy na terenie dawnych województw szczecińskiego, koszalińskiego i słupskiego);

6. Nazwa pociągu pospiesznego Polskich Kolei Państwowych kursującego na trasie Szczecin-Olsztyn (1): *Gryf*;

7. Nazwa firmowa (1): *Gryfinianka* (nazwa wody mineralnej pochodzącej z ujęcia w pobliżu miejscowości Gryfino).

II. Ojkonimy (nazwy miast – 2):

1. *Gryfice* (nazwa niemiecka – *Greifenberg*);

2. *Gryfino* (nazwa niemiecka – *Greifenhagen*). W nazewnictwie niemieckim występuje także ojkonim *Greifswald*, z członem *Greif*- niem. 'gryf' i *-wald* 'las'.

III. Urb(an)onimy (nazwy ulic – 4):

1. *Gryfitów* (Nowogard),

2. *Gryfa Pomorskiego* (Międzyzdroje),

3. *Gryfińska* (Szczecin-Dąbie),

4. *Gryfińska* (do 1973 r. ulica w Śmierdnicy).

IV. Antroponimy (3):

1. *Gryf* – nazwa herbu szlacheckiego,

2. *Gryfita* – członek pomorskiej dynastii książęcej,

3. *Krystyna Gryf* – nazwa osobowa.

V. Katojkonimy (1): *Wyspa Gryfia*.

W zgromadzonym materiale wyraźnie dominują chrematonimy (97 przykładów), które stanowią 91% całości zbioru onimicznego (na ogólną liczbę 107 przykładów nazw własnych z członem *gryf* lub równych omawianemu mitonimowi). Pozostałe kategorie nazewnicze, tj. ojkonimy, urb(an)onimy, antroponimy i katojkonimy to zaledwie 9% całości materiału (łącznie reprezentowane są dziesięcioma przykładami użyć). W pracy poddano analizie całe ciągi motywacji onomastycznej, w skład których mogą wchodzić na przykład nazwy własne proste pochodzące bezpośrednio od apelatywu *gryf* (tu na przykład mieści się nazwa herbu rycerskiego), nazwy z wtórną nominacją (np. *Gryf* jako nazwa portu w Szczecinie), nazwy pochodne (np. nazwa miejscowa *Gryfice*) oraz nazwy pochodzące od już istniejącej nazwy własnej, czyli nazwy relacyjne (np. *Gryfice* – nazwa cukrowni w Gry-

ficach czy też *Gryfia* – ośrodek wypoczynkowy w Baniewicach należący do Szczecińskiej Stoczni Remontowej *Gryfia*).

Analizowane przykłady z leksemem *grzyf* pojawiły się w chrematonimii jeszcze przed II wojną światową. Najstarszym jest nazwa drużyny harcerskiej *Grzyf*, którą założył w 1934 r. nauczyciel szkoły polskiej w Szczecinie Maksymilian Goliś. Tuż po wojnie, jeszcze w latach 40., powstały m.in.: *Grzyf* (szczeciński jacht-klub), *Grzyf* (jeden z Ludowych Zespołów Sportowych), *Grzyf* (Maklerska Spółdzielnia Pracy w Szczecinie), *Grzyf* (Przedsiębiorstwo Przemysłu Cukierniczego); w latach 50. m.in.: *Grzyf* (Przedsiębiorstwo Połowów Dalekomorskich i Usług Rybackich – Szczecin), *Grzyf-Plast* (Spółdzielnia Pracy w Szczecinie); w latach 60. m.in. *Grzyfbet* (Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe – Szczecin); w latach 70. m.in.: *Grzyf-Inko* (Ośrodek wypoczynkowo-kolonijny w Międzyzdrojach); w latach 80. m.in.: *Agrozbyt-Grzyf* (Dystrybutor nawozów rolnych w Płotach), *Agryf* (Zakłady Mięsne w Szczecinie), *Bio-Grzyf* (Gabinet weterynaryjny – Szczecin), *Grzyfland* (Wypożyczenie łazienek – Szczecin) i w latach 90. m.in.: *Auto-Grzyf*¹⁵ (Autoryzowany dealer Fiata i Alfa Romeo – Szczecin, Łobez), *Elgrzyf* (Zakład robót instalacyjnych i wyrobów elektrotechnicznych – Szczecin), *Geo-Grzyf* (Usługi miernicze i geodezyjne – Gryfino), *Indeco-Grzyf* (Producent mebli – Szczecin), *Grzyfon* (Pracownia architektoniczno-budowlana w Szczecinie).

Zauważa się tu pewną tendencję: tuż po wojnie powstawały nazwy proste, równe omawianemu mitonimowi, następnie – już od lat 60. – nazwy komponowane. Najbardziej skomplikowaną budowę mają nazwy tworzone w latach 80. i 90. przez indywidualnych właścicieli firm.

Pod względem strukturalnym w zgromadzonym materiale onimicznym ogromną większość stanowią chrematonimy (97 jednostek). Wśród nich znajdują się 82 nazwy firm handlowych, przemysłowych, budowlanych, usługowych, restauracji, kin, hoteli, ośrodków wypoczynkowych itp. Wyróżnić tu można kilka kategorii modelowych:

1. Nazwy jednowyrazowe:

a) proste:

– równe nomina propria (8 jednostek – 9,8% wszystkich nazw firm), np.: *Grzyf* (Ośrodek wczasów rodzinnych w Pobierowie, od nazwy Przedsiębiorstwa Połowów Dalekomorskich i Usług Rybackich w Szczecinie), *Grzyfia* (Ośrodek wypoczynkowy w Baniewicach, należący do Szczecińskiej Stoczni Remontowej *Grzyfia* w Szczecinie), *Grzyfice* (Cukrownia S.A. w Gryficach), *Grzyfice* (Przedsiębiorstwo Robót Drogowych w ParłóWKu), *Grzyfita* (Zakład wulkanizacyjny w Szczecinie i Sklep wielobranżowy w Międzyzdrojach). Od nazwy członka rodu

¹⁵ Na temat tego typu połączeń zob.: G. Sawicka, *Kłopoty z nowym „autem”*, „Poradnik Językowy”, 1995 c. 38-40

panującego na Pomorzu utworzono tylko jeden derywat (poprzez odrzucenie końcówki fleksyjnej *-a*, ale derywat nadal należy do paradygmatu męskiego), a mianowicie – *Gryfit* (Przedsiębiorstwo Usługowo-Handlowe w Szczecinie).

– równe apelatywom (21 – 25,6%), np.: *Gryf* (hotel, kino, port rybacki, restauracja, szkoła tańca), *Gryfia* (Spółdzielnia Mieszkaniowa – Szczecin, Szczecińska Stocznia Remontowa w Szczecinie), *Gryfix* (Parking w Gryfinie), *Gryfon*¹⁶ (Pracownia architektoniczno-budowlana – Szczecin);

b) złożone:

– z dwóch komponentów (43 – 52,4%), np. *Aerogryf*, *Aqua-Gryf*, *Drew-Gryf*, *Elektro-Gryf*, *Elgryf*, *Euro-Gryf*, *Gryf-Bus*, *Gryfdruk*, *Gryf-Gaz*, *Klimgryf*, *Kserogryf*, *Progryf*, *Rama-Gryf*;

– z trzech komponentów (4 – 4,9%): *Agrozbyt-Gryf*, *Gryfimpex*, *Gryfmed-Serwis*, *Indeco-Gryf*;

c) kontaminacje (2 – 2,4%): *Agryf*, *Gryfarm*.

2. Nazwy dwuwyrazowe (4 – 4,9%): *Gryf Gaz*, *Gryf Sat*, *Gryf Taxi*, *Inwest Gryf*.

W nazewnictwie firm dominującym modelem nazewniczym są nazwy jedno-wyrazowe, złożone z dwóch komponentów, tj. prefiksu lub sufiksu i segmentu *gryf*. W prepozycji do członu głównego mogą wystąpić cząstki, niekiedy równe całym leksemom zarówno polskim (np. *drew-*, *rama*), jak i obcym (np. *aero-*, *aqua*). Najliczniej jednak były używane greckie przedrostki, np.: *aero-*, *agro-*, *bio-*, *elektro-*, *geo-*, *hydro-* lub ich skrócone formy, np. *el-* od *elektro-* czy *tel-* od *tele-*. W postpozycji do członu głównego – podobnie jak w prepozycji – pojawiają się również cząstki (polskie, np.: *-bet*, *-mat*, *-pral* oraz cząstki obce, np.: *-Plant*, *-Plast*, *-Sat*, *-skand*, *-Sped*) oraz człony równe leksemom polskim (np.: *-Gaz*) i obcym (np.: *-Bus*, *-Hobby*, *-Meat*). Kilka nazw firm utworzonych zostało przez użycie cząstek należących do internacjonalizmów, np.: *Euro-Gryf*, *Progryf*. W obrębie elementów wyzyskiwanych w nazwach dwuczęściowych można ponadto wyróżnić¹⁷:

1) cząstki znaczące, informujące o branży firm, np.: *Aerogryf* (Przedsiębiorstwo lotnicze), *Aqua-Gryf* (Szczecińskie Centrum Nurkowe), *Elektro-Gryf* (Usługi energetyczno-elektryczne) czy *Hydrogryf* (Hydraulika siłowa);

¹⁶ *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. 2, s. 1336 notuje leksem *gryfon* w dwu znaczeniach: 1. p. gryf; 2. 'myśliwska rasa psów, charakteryzująca się półostrą sierścią, w której zupełnie brak włosa wełnistego; rozpowszechniona na zachodzie Europy' <fr. griffon>. *Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, t. 1, s. 661 powtarza dwa wyżej wymienione znaczenia omawianego wyrazu. Natomiast *Słownik języka polskiego*, pod red. B. Dunaja i *Popularny słownik języka polskiego* tegoż redaktora w ogóle nie poświadczają istnienia tej jednostki leksykalnej.

¹⁷ Podaję za: E. Rzetelska-Feleszko, *Nazwy firm – chaos czy system?*, [w:] *Onomastyka polska a nowe kierunki językoznawcze*, pod red. M. Czachorowskiej i Ł.M. Szewczyk, Bydgoszcz 2000, s. 107.

2) częściki półsemantyczne o znaczeniach ogólnych, jak np. *Euro-Gryf* (Hurtownia AGD), *Progryf* (Usługi komputerowe i informatyczne). Sporadycznie zdarzały się częściki informujące o innym profilu, niż firma posiada, np. *Elgryf* (Papier samokopiujący, termiczny i etykietowy), *Gryfpral* (Zakład dezynsekcji), *Gryf-Trans* (Wynajem maszyn budowlanych).

Liczną grupę przykładów nazwań firm stanowią nazwy jednowyrazowe równe apelatywowi *gryf*. Stąd też istnieje tutaj szczególna potrzeba, aby do nazwy dodać deskrypcje typu: Maklerska Spółdzielnia Pracy, Polska Żegluga Przybrzeżna na Bałtyku czy Przedsiębiorstwo Przemysłu Cukierniczego. Apelatyw *gryf* był także bazą do utworzenia derywatów słowotwórczych, tj. *Gryfia* i *Gryfix*.

Zdecydowanie mniej liczną kategorią modelową są kompozycje trójczłonowe, które tworzy się przy użyciu identycznych lub podobnych części co nazwy dwuczłonowe, np.: *Agrozbyt-Gryf* (*agro-* + *zbyt* + *gryf*), *Gryfimpex* (*gryf* + *imp(ort)* + *ex(port)*), *Gryfmed-Serwis* (*gryf* + *med(yczny)* + *serwis*), *Indeco-Gryf* (*in* ang. 'w, wewnątrz' + *deco(ration)* ang. 'dekoracja, ozdoba' + *gryf*).

Niską frekwencją wśród nazw firm z elementem *gryf* odznaczają się kontaminacje. Wystąpiły tu tylko dwa przykłady: *Agryf* (*a(gr)o-* + (*gr*)*yf*) oraz *Gryfarm* (*gry(f)* + (*f*)*arm(acja)*).

Mało charakterystycznym modelem nazewniczym okazały się również nazwy dwuwyrazowe, tj. *Inwest Gryf*, *Gryf Gaz*, *Gryf Sat* i *Gryf Taxi*. Wydaje się być przypadkowe – dla osoby nadającej nazwę firmie – czy nazwę zapisać z łącznikiem, czy bez. Człony *inwest*, *gaz*, *sat* i *taxi* równie dobrze mogłyby wystąpić w złożeniach, a nawet w nich występują, ale oznaczają dwie odrębne firmy (różne adresy w książce telefonicznej oraz brak określeń typu „filia, biuro” itp.). Granica między wyróżnionymi w klasyfikacji nazwami jednowyrazowymi złożonymi z dwóch lub trzech komponentów i nazwami dwuwyrazowymi jest zatem płynna i wynika raczej z konwencji ortograficznych.

Reasumując, można stwierdzić, że podstawowym modelem nazewniczym w zbiorze nazw firm są złożenia składające się z dwóch komponentów, następnie nazwy jednowyrazowe odapelatywne. Pozostałe kategorie nazewnicze (np. nazwy jednowyrazowe pochodzące od nomina propria czy kompozycje trójczłonowe) są nieliczne, marginalne.

Pozostałe chrematonimy – poza nazwami firm – nie odznaczają się szczególną inwencją twórców. Przykładowo w nazwie statku i orderu nastąpiło tylko dodanie przymiotników (*pomorski*, *szczeciński*) do leksemu *gryf*. Inne statki noszą miano *Gryfia* lub dodaje się do niego oznaczenie cyfrowe (II i III). Wyjątkowo pojawia się w tym zbiorze nazwa motorówki *Gryfinka*, którą utworzono przez dodanie do nazwy miasta *Gryfino* formantu żeńskiego *-ka*.

Apelatyw *gryf* jest także podstawą dwu ojkonimów regionu szczecińskiego. W nazwie miejscowej *Gryfice* zaszedł proces substytucji fonetyczno-słowotwórczej wcześniejszej niemieckiej nazwy *Greifenberg*. Pierwszy człon polskiej na-

zwy to fonetyczny substytut niemieckiego *Greif(en)*-, natomiast drugi niemiecki człon *-berg* został zastąpiony polskim sufiksem *-ice*. Identyczne zjawisko wystąpiło w toponimie *Gryfino* (przedwojenna niemiecka nazwa tej miejscowości to *Greifenhagen*). Niemiecki element *Greif(en)*- został zastąpiony polskim członem *gryf*, zaś w miejsce niemieckiej części *-hagen* wstawiono polski formant *-ino*.

Bezpośrednio z powyższymi oikonimami łączą się apelatywne określenia mieszkańców (4 przykłady) Gryfic: *gryficzanie* i *gryficzanka* oraz mieszkańców miejscowości Gryfino: *gryfinianie* i *gryfinianka*¹⁸.

Urb(an)onimy regionu szczecińskiego są reprezentowane czterema przykładami nazw ulic:

- *Gryfitów* (Nowogard),
- *Gryfa Pomorskiego* (Międzyzdroje),
- *Gryfińska* (Szczecin-Dąbie, niemiecka nazwa tej ulicy funkcjonująca do 1945 r. to *Greifenhagerstrasse*),
- *Gryfińska* (nazwa ta funkcjonowała do 1973 r., kiedy to w związku z włączeniem Śmierdnicy w obręb administracyjny Szczecina dokonano przemianowania na ulicę Spokojną¹⁹).

Do zakończenia II wojny światowej funkcjonowały również niemieckie nazwy ulic zawierające element *Greif*, a mianowicie:

- *Greifenhagerstrasse* – obecnie ulica Piesza na Regalickich Łęgach²⁰,
- *Greifenstrasse* – obecnie ulica Bogurodzicy w Śródmieściu²¹,
- *Greifswalderstrasse* – po 1945 r. brak nazwy polskiej dla tej ulicy zlokalizowanej w centrum niemieckiego Szczecina²².

Nazwy ulic, których członem konstytutywnym jest segment rzeczownikowy (np. *Gryfita*) występują w typowej formie dopełniacza (liczby pojedynczej – *Gryfa Pomorskiego* lub liczby mnogiej – *Gryfitów*), natomiast nazwy z członem przymiotnikowym (np. *Gryfińska*) mają formę mianownikową. Ponadto nazwa ulicy *Gryfińska* jest przykładem kalki niemieckiej nazwy topograficznej, która na gruncie języka polskiego (w związku z rozwojem miasta) zatraciła charakter nazwy kierunkowej.

W zgromadzonym materiale onimicznym znalazły się także trzy antroponimy:

- dwie nazwy heraldyczne: *Gryf* – nazwa herbu szlacheckiego oraz *Gryfita* – nazwa członka pomorskiej dynastii książęcej,
- nazwa osobowa – *Krystyna Gryf*.

Gryf jako nazwa herbu szlacheckiego jest odnotowany w szóstej części *Słownika etymologiczno-motywacyjnego staropolskich nazw osobowych*, zatytu-

¹⁸ E. Homa, *Słownik normatywny nazw miejscowych województwa szczecińskiego*, Szczecin 1987, s. 42.

¹⁹ T. Białecki, *Zmiany...*, s. 152.

²⁰ Ibidem, s. 193.

²¹ Ibidem, s. 194.

²² Ibidem

łowanej *Nazwy heraldyczne*²³. Autorka opracowania, Maria Bobowska-Kowalska podaje, iż nazwa tego herbu wywodzi się od apelatywu *gryf*, tj. 'fantastycznego stwora, z głową lwa i skrzydłami orła'²⁴ oraz stwierdza, że „*znak gryfa stanowił częsty element wizualny w europejskiej heraldyce*”²⁵. W skład nazw heraldycznych obok nazw herbów i rodów wchodzi także nazwy zawołań rycerskich. Łącznie stanowią one część antroponimii. Cechuje je odmienny sposób nazywania i identyfikowania. Proces ten M. Bobowska-Kowalska przedstawia następująco: „*nazwa heraldyczna nie występowała bezpośrednio jako określenie indywidualne, identyfikowała jednostkę poprzez włączenie jej do pewnej, ściśle określonej zbiorowości, jaką stanowił ród pieczętujący się wspólnym wizualnym znakiem rozpoznawczym, czyli herbem, i używający własnego odrębnego znamienia słuchowego, czyli zawołania*”²⁶. Omawiana grupa nazw zawierająca w swojej strukturze segment w postaci mitonimu *gryf* jest więc naturalnie wtórna w stosunku do apelatywu, funkcjonującego już wcześniej w polszczyźnie jako zapożyczenie łacińskie. Z językoznawczego punktu widzenia w nazwie herbu zaszedł proces derywacji semantycznej, polegającej na przeniesieniu nazwy z kategorii apelatywów do klasy antroponimów. Jest to więc przykład nazwy odpelatywnej równej apelatywowi prostemu.

Z kolei w nazwie członka pomorskiej dynastii książęcej doszło do rzadko wykorzystywanego w nazwach heraldycznych procesu derywacji słowotwórczej, wyzyskując typowy tu formant – *ita// - yta* (*Gryf – ita*). Inne staropolskie nazwy heraldyczne z tym sufiksem to na przykład: *Grzymalita*, *Doliwita*, *Korabita* czy *Śrzeniawita*. Pochodne nazwy heraldyczne tworzone mogły być także przy użyciu innych przyrostków²⁷, np.: *-ic// -yc* (np. *Grabic*, *Junoszyc*, *Rawic*); *-czyk* (np. *Doliwczyk*); *-czyc* (np. *Grzymałczyc*); *-owic* (np. *Jastrzębowic*).

Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych, cz. 6. *Nazwy heraldyczne* zawiera jednakże tylko nazwę herbu *Gryf*, którą musimy uznać za gniazdo nazw heraldycznych i podstawę, od której powstała nowa struktura *Gryfita*²⁸.

²³ *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, pod red. A. Cieślukowej, M. Malec, K. Rymuta, Kraków 1992; cz. 6. *Nazwy heraldyczne*, oprac. M. Bobowska-Kowalska, Kraków 1995 (hasło *Gryf* zamieszczone jest na s. 18).

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, s. V.

²⁷ Ibidem, s. XVI.

²⁸ *Encyklopedia Szczecina...*, s. 217 podaje informacje, iż dynastia Gryfitów powstała w okresie wczesnego średniowiecza. Nie są znane okoliczności jej wykształcenia się oraz miejsce pochodzenia. Niewątpliwie tworzenie się dynastii było związane z rozwojem silnych nadmorskich ośrodków grodowo-miejskich (np. Wolina i Kołobrzegu w IX w., Szczecina w X w.). Założycielem rodu był Warcisław I, a ostatnim władcą Bogusław XIV, który zmarł bezpotomnie w 1637 r.

Nazwę osobową *Krystyna Gryf* wynotowano z *Książki telefonicznej województwa szczecińskiego 1998*. Jednakże *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*²⁹ informuje, że w dawnym województwie szczecińskim brak osób noszących takie nazwisko. Być może jest to przykład niedoskonałości *Słownika* opracowanego na podstawie numerów identyfikacyjnych PESEL. Do końca roku 1990 – według *Słownika* – w Polsce mieszkało 48 osób o takim nazwisku (7 w woj. warszawskim, 5 w bielskim, 1 w częstochowskim, 17 w katowickim, 2 w łódzkim, 4 w opolskim, 2 w tarnowskim, 5 w wałbrzyskim i 5 we wrocławskim³⁰). W Polsce funkcjonują dodatkowo formalnie pokrewne nazwiska: *Gryfa* (o frekwencji 2), *Gryfczyński* (3), *Gryff* (11), *Gryff-Keller* (5), *Gryficz* (0), *Gryfik* (11), *Gryfikowska* (0), *Gryfka* (2), *Gryfkowiec* (11), *Gryfkowski* (13) i *Gryfny* (0)³¹.

Mitonim *gryf* jest więc stosunkowo rzadkim elementem antroponimii.

Katojkonim *Wyspa Gryfia* nosi także inną nazwę *Wyspa Okrętowa Górna* (nazwa niemiecka tej wyspy to *Bredower-Werder*). Analizowane nomen proprium jest przykładem nazwy kulturowej, pamiątkowej. Strukturalnie mamy tu do czynienia z zestawieniem rzeczownika *wyspa* z przymiotnikiem od apelatywu *gryf*³².

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, że nazwy firm bezpośrednio lub pośrednio pochodzące od mitonimu *gryf* notują najwyższą frekwencję w nazewnictwie trzech miast, tj. Szczecina (41 przykładów na 82 z całego zbioru nazw firm, czyli 50% tego typu nazw), Gryfina (11 przykładów, ponad 13%) i Gryfic (10 przykładów, ponad 12%). Ogółem te trzy miasta stanowią $\frac{3}{4}$ systemu chrematonimicznego (tj. jego części obejmującej nazwy firm) wyzyskującego element *gryf*. W pozostałych miejscowościach regionu szczecińskiego tego typu chrematonimy występują sporadycznie: Police, Świnoujście – 3 nazwy; Baniewice, Goleniów, Łobez, Maszewo, Płoty, Pyrzyce – 2 nazwy oraz Barlinek, Dębno, Dołuje, Kliniska Wielkie, Ładzin, Międzywodzie, Międzyzdroje, Parłówko, Pobierowo, Stuchowo i Żórawie – po jednej nazwie.

Obecnie nazwy firm tworzone są najczęściej przez właścicieli lub osoby z nimi związane zawodowo lub prywatnie. Przy wyborze nazwy kierowano się przede wszystkim³³:

- 1) branżą firmy,
- 2) położeniem w regionie szczecińskim,

²⁹ *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, pod red. K. Rymuta, Kraków 1992-1994.

³⁰ Ibidem, t. 3 (E-G), Kraków 1993, s. 545.

³¹ Ibidem, s. 545.

³² Podają za: A. Belchnerowska, T. Białecki: *Toponimia...*, s. 65. Autorzy opracowania włączają ten katojkonim do grupy nazw terenowych i lądowych (wysp i półwyspów).

³³ Informacje te zdobyto poprzez bezpośrednie rozmowy z właścicielami.

- 3) nazwą miasta, w którym firma jest zlokalizowana (Gryfice, Gryfino),
- 4) wizerunkiem postaci gryfa zamieszczonym w herbach miast, będących siedzibą firmy (np. Szczecin),
- 5) ekonomią języka (dążność do nazw krótkich, ale pojemnych znaczeniowo, np. *Euro-Gryf*),
- 6) oryginalnością nazwy (np. właścicielka Pracowni architektoniczno-budowlanej sprawdziła występowanie nazwy *Gryfon* w Wydziale Aktywności Gospodarczej Urzędu Miejskiego w Szczecinie, aby upewnić się, że nazwa, którą chciała nadać swojej firmie, nie była dotychczas używana. Nazwę wynotowała ze *Słownika pojęć plastycznych*, pod red. S.W. Kozakiewicza, Warszawa 1976, s. 166),
- 7) walorami brzmieniowymi, czyli eufonią nazwy (np. *Gryfland*)³⁴.

Wyniki rozważań na temat użycia mitonimu *gryf* w nazewnictwie regionu szczecińskiego można zebrać w kilku punktach:

1. Leksem *gryf* ze względu na swą symbolikę jest często wyzyskiwany na obszarze skupionym wokół Szczecina i – można chyba uogólnić – na całym Pomorzu. Jego szczególna produktywność ujawniła się w ostatnich dwudziestu latach.
2. Wśród zebranych nazw wyraźnie dominują chrematonimy i biorąc pod uwagę obecny system ekonomiczny, można sądzić, że ta tendencja zostanie w najbliższym czasie zachowana.
3. Pod względem strukturalnym w nazwach firm na pierwsze miejsce wysuwają się jednowyrazowe złożenia dwu komponentów. Często są także jednowyrazowe nazwy równe omawianemu mitonimowi.
4. Zgromadzony materiał onimiczny nie stanowi zamkniętego zbioru. Ulega nieustannym zmianom. Jest to uwarunkowane ekonomicznie (jedne firmy powstają, inne są rozwiązywane) i społecznie (organizowane są konkursy, w których wyróżnieniami są np. statuetki Gryfa, mogą być drukowane czasopisma, zawierające w swoich tytułach człon *gryf* itp.).
5. Potencjalna możliwość wyzyskiwania mitonimu *gryf* w onomastyce jest praktycznie nieograniczona (np. w trakcie powstawania tego artykułu, w Szczecinie w dniach 15-18.03.2001 r. zorganizowano Szczecińskie Targi Budowlane o nazwie *Bud-Gryf*).

³⁴ Na temat nazw firm pisał M. Zboralski w pracy *Nomen omen czyli jak nazwać firmę i produkt*, Warszawa (b.r.w.).

Nazwy firm:

1. Aerogryf (Szczecin)
2. Agrozbyt-Gryf (Płoty)
3. Agryf. Ośrodek wypoczynkowy (Baniewice)
4. Agryf. Sp. z o.o. (Szczecin, Świnoujście, Stargard Szczeciński, Pyrzyce, Gryfino, Łobez)
5. Aqua-Gryf (Szczecin)
6. Auto-Gryf. Akcesoria samochodowe (Gryfice)
7. Auto-Gryf. Sp. z o.o. (Szczecin, Łobez)
8. Bio-Gryf (Szczecin)
9. Drew-Gryf. S.C. Skład drzewny (Dołuje)
10. Drew-Gryf. S.C. Skład drzewny materiałów budowlanych (Szczecin)
11. Elektro-Gryf (Gryfino)
12. Elgryf. Sp. z o.o. Magazyn papieru (Żórawie)
13. Elgryf. Sp. z o.o. Papier samokopiujący, termiczny i etykietowy (Gryfino)
14. Elgryf. Zakład robót instalacyjnych i wyrobów elektrotechnicznych (Szczecin)
15. Euro-Gryf (Szczecin)
16. Geo-Gryf (Gryfino)
17. Hydrogryf (Gryfice)
18. Indeco-Gryf (Szczecin)
19. Inwest Gryf (Gryfice)
20. Klimgryf (Szczecin)
21. Gryf. Dom handlowy (Maszewo)
22. Gryf. Hotel (Gryfice)
23. Gryf. Hotel (Szczecin)
24. Gryf. Jachtklub (Szczecin)
25. Gryf. Kino (Gryfino)
26. Gryf. Maklerska Spółdzielnia Pracy (Szczecin)
27. Gryf. Ośrodek czasów rodzinnych (Pobierowo)
28. Gryf. Polska Żegluga Przybrzeżna na Bałtyku (Szczecin)
29. Gryf. Port rybacki (Szczecin)
30. Gryf. Przedsiębiorstwo Połowów Dalekomorskich i Usług Rybackich (Szczecin)
31. Gryf. Przedsiębiorstwo Przemysłu Cukierniczego (Szczecin)
32. Gryf. Restauracja (Barlinek)
33. Gryf. Restauracja (Szczecin)
34. Gryf. Spółdzielnia Mieszkaniowa (Dębno)
35. Gryf. Spółdzielnia Mieszkaniowa (Płoty)
36. Gryf. Szkoła tańca (Szczecin)

37. Gryf. Żegluga Przybrzeżna (Szczecin)
38. Gryfarm. Apteka (Police)
39. Gryfbet. Sp. z o.o. Giełda samochodowa (Szczecin)
40. Gryfbet. Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe (Szczecin)
41. Gryf-Bus (Szczecin)
42. Gryfdruk (Police)
43. Gryf-Gaz (Gryfice, Goleniów, Ładzin, Pyrzyce, Stargard Szczeciński)
44. Gryf Gaz (Szczecin)
45. Gryf-Hobby (Gryfino)
46. Gryf-Inco (Międzywodzie)
47. Gryf-Inwest (Gryfino)
48. Gryfland (Szczecin)
49. Gryf-Mat. Materiały budowlane i usługi (Szczecin, Kliniska Wielkie)
50. Gryf-Meat. Ubojnia (Stuchowo)
51. Gryfmed-Serwis (Świnoujście)
52. Gryfmed (Szczecin)
53. Gryfon. Pracownia architektoniczno-budowlana (Szczecin)
54. Gryf-Plant (Szczecin)
55. Gryf-Plast. Spółdzielnia Pracy (Szczecin)
56. Gryf-Plast. Sprzedaż artykułów instalacyjnych (Gryfino)
57. Gryfpral. Zakład dezynsekcji (Gryfice)
58. Gryf Sat. Przedsiębiorstwo projektowo-usługowe systemów antenowych telewizji kablowej i satelitarnej (Szczecin)
59. Gryf-Sat. Tubilewicz H. (Szczecin)
60. Gryfskand. Sp. z o.o. Produkcja węgla drzewnego i brykietu (Gryfino)
61. Gryf-Sped 1. Transport międzynarodowy, spedycja (Gryfino)
62. Gryf Taxi (Szczecin)
63. Gryf-Trans. Transport ciężarowy (Police)
64. Gryf-Trans. Wynajem maszyn budowlanych (Szczecin)
65. Gryf-Wet. Zachodniopomorska hurtownia leków weterynaryjnych i dodatków paszowych (Goleniów)
66. Gryfia. Bar rozrywkowy (Świnoujście)
67. Gryfia. Ośrodek wypoczynkowy (Baniewice)
68. Gryfia. Spółdzielnia Mieszkaniowa (Szczecin)
69. Gryfia. Szczecińska Stocznia Remontowa (Szczecin)
70. Gryfice S.A. Cukrownia (Gryfice)
71. Gryfice. Przedsiębiorstwo Robót Drogowych (Parłówko)
72. Gryfimpex. Hurtownia artykułów chemii gospodarczej i kosmetyków (Gryfice)
73. Gryfit. PUH (Szczecin)

BEATA AFELTOWICZ

- 74. Gryfita. Zakład wulkanizacyjny (Szczecin)
- 75. Gryfita – 2. Sklep wielobranżowy (Międzyzdroje)
- 76. Gryfix J. M. S.C. Parking (Gryfino)
- 77. Gryftel S.C. Serwis telekomunikacyjny. Montaż central i faksów (Szczecin)
- 78. Kserogryf. Zakład naprawy kserokopiarek (Maszewo)
- 79. Polmogryf. Sklep motoryzacyjny (Gryfice)
- 80. Progryf S.C. Usługi komputerowe i informatyczne (Szczecin)
- 81. Rama-Gryf. Produkcja okien i drzwi PCV (Gryfice)
- 82. Telgryf. Sp. z o.o. Zakład usług telekomunikacyjnych (Szczecin)

AKTYWNOŚĆ SŁOWOTWÓRCZA DERYWATÓW OD NAZW ROŚLIN W SŁOWNIKU GWAR KASZUBSKICH NA TLE KULTURY LUDOWEJ BERNARDA SYCHTY

1. *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* księdza Bernarda Sychty¹, zawierający ponad 60 tysięcy leksemów², stanowi bogate źródło materiału językowego nie tylko dla badań leksykologicznych (w tym frazeologicznych)³, lecz również słowotwórczych⁴. W niniejszym artykule poddam analizie gniazda słowotwórcze⁵

¹ B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Wrocław 1967-1976.

² *Indeks a tergo* do *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty, opracowany przez B. Roślowski (Wrocław 1991), uwzględnia prawie 61 tysięcy wyrazów kaszubskich. Por. H. Popowska-Taborska, *Dzieje leksykografii kaszubskiej*, [w:] taż, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996, s. 47.

³ Np. J. Treder, *Ze studiów nad frazeologią kaszubską (na tle porównawczym)*, Gdańsk 1986; tegoż, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo 1989; tegoż, *Frazeologia w Słowniku Bernarda Sychty*, Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego UG. Prace Językoznawcze IX (1985), s. 131-167; tegoż, *Kaszubskie apelatywa toponimiczne w Słowniku Bernarda Sychty*, [w:] *Słowiańskie słowniki gwarowe*, Prace Slawistyczne 110, Warszawa 2000, s. 217-239; K. Handke, *Nazwy i określenia miar w »Słowniku gwar kaszubskich« B. Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 1995, s. 27-45; tejże, *Nazwy barw w »Słowniku gwar kaszubskich« Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, 4, Gdańsk 2001, s. 23-41; E. Rogowska, *Kaszubskie nazwy roślin uprawnych*, Gdańsk 1998.

⁴ Np. E. Breza, *Podstawowe wiadomości z morfologii*, [w:] *Kaszubszczyzna – Kaszëbizna*, red. naukowy E. Breza, Opole 2001, s. 125-184, zwłaszcza s. 125-150; B. Kreja, *Czasowniki zdrobniałe na -k- w dialektach polskich oraz innych językach słowiańskich*, „Z polskich studiów slawistycznych” V (1978), s. 67-71; tegoż, *Kaszubskie i innosłowiańskie przymiotniki typu małuszki ‘małuški’*, „Język Polski” LXXXI (1991), s. 115-119; tenże, *Ze słowotwórstwa kaszubskiego: 1. Kaszubski przyrostek deminutywny -(i)ško*, 2. *Uwagi o kaszubskich formacjach feminatywnych typu Niemcka ‘Niemka’*, 3. *Kaszubskie formacje na -ca (< -ica)*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 1991, s. 57-64; E. Rogowska, *Pluralne nazwy roślin w »Słowniku gwar kaszubskich« B. Sychty*, Zeszyty Naukowe UG. Filologia Polska. Prace Językoznawcze, 1994, nr 19-20, s. 181-187.

⁵ Por. H. Jadacka, *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna. Opis gniazdowy*, Warszawa 1995. Od właściwej analizy gniazdowej mój opis różni się tym, że stanowiące bazę dla dalszych badań nazwy roślin jako wyrazy wybrane ze względów semantycznych nie muszą być niepodzielne słowotwórczo, co w wypadku właściwej analizy gniazdowej stanowi warunek konieczny.

(inaczej rodziny derywacyjne⁶) nazw roślin⁷ występujących w tym słowniku, a więc: a) formacje słowotwórcze utworzone bezpośrednio od nazw roślin, b) wyrazy pochodne od derywatów od tych nazw, c) derywaty od derywatów od derywatów od nazw roślin i d) derywaty od derywatów od derywatów od derywatów od nazw roślin, a zwłaszcza formacje typu b, c i d⁸. Opis aktywności słowotwórczej⁹ kaszubskich nazw roślin może pełnić dwie funkcje: 1) wzbogaca obraz systemu słowotwórczego kaszubszczyzny¹⁰ poprzez ukazanie jego fragmentu nie od strony derywatów i środków służących derywacji słowotwórczej, lecz od strony podstaw słowotwórczych, 2) dostarcza informacji o miejscu roślin w utrwalonym w kaszubszczyźnie obrazie świata¹¹.

W artykule tym biorę pod uwagę zarówno te derywaty, które zostały utworzone od nazw roślin użytych w znaczeniach „czysto roślinnych”, jak i te, których

⁶ Taki termin stosuje B. Kreja, omawiając aktywność słowotwórczą wyrazu *morze* (*Wyraz morze i jego derywaty w języku polskim i innych językach słowiańskich*, Gdańskie Studia Językoznawcze V, s. 1-15). Por. też tegoż, *Wyraz ryba i jego derywaty w języku polskim (na tle słowiańskim)*, „Sprawozdania GTN”, 1991, s. 130-132.

⁷ Przez „nazwy roślin” rozumiem tu nazwy gatunków roślin, a więc nie biorę pod uwagę wyrazów z wyższych i niższych poziomów potocznej i naukowej taksonomii botanicznej, takich jak z jednej strony *dřevo*, *gřib* itd., też *† pėrvulce* 2. ‘wczesne grzyby’, z drugiej zaś – takich jak *baba*/zwykle pl. *babě* 13. ‘odmiana późnych gruszek’, też *pińtē* plt. ‘małe, drobne ziemniaki’, uwzględniam jednak wyrazy takie jak *tráva*, *mex* itp., traktowane jako nazwy gatunkowe w taksonomii potocznej. Do roślin zaliczam grzyby kapeluszowe oraz – za sugestią Sychty, który opatruje ich nazwy kwalifikatorem *bot.* – zioła przyprawowe (np. *pėpř*).

⁸ Formacje utworzone bezpośrednio od nazw roślin omówiłam dokładniej w artykule *Derywaty od nazw roślin w »Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej« Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2003 [w druku].

⁹ Por. H. Jadacka, *Aktywność słowotwórcza polskich rzeczowników niemotywowanych (na materiale gniazdowym)*, Warszawa 1991; tejsze, *Potencja słowotwórcza polskich rzeczowników niemotywowanych. Charakterystyka ilościowa*, „Poradnik Językowy”, 1992, z. 7, s. 475-484; tejsze, *Od czego zależy aktywność słowotwórcza rzeczowników w języku polskim?*, „Poradnik Językowy”, 1994, z. 7, s. 1-10.

¹⁰ System słowotwórczy kaszubszczyzny – ze względu na wykorzystanie metody gniazdowej – opisywany jest tu, niestety, bez uwzględnienia przestrzennego zróżnicowania materiału leksykalnego, tak charakterystycznego dla gwar, por. J. Sierociuk, *Wpływ czynnika geograficznego na semantykę gwarowego formantu*. In: *Swetlana Mendel (Hrsg.). Slavische Wortbildung. Semantic und Kombinatorik*. Münster-London-Hamburg 2002, s. 461.

¹¹ Temu celowi służą m.in. podobne badania nad nazwami roślin w zakresie onomastyki, np. M. Biolik, *Jemioła w nazwach z terenu Warmii i Mazur*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego, Prace Językoznawcze”, 1985, s. 13-20; A. Starzec, *Toponimičeske nazvanija osnovannye na slove JEMIOŁA (OMELA)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Językoznawcze”, 1982, z. 69, s. 465-468; K. Kwaśniewska-Mżyk, *Slovo DĄB i ego proizvodnye v polskoj toponimii*, Proc. of 13th Int. Congress of. Onom. Sciences vol. 1, s. 699-706. Por. też B. Kreja, *Buk i nazwy pochodne jako podstawa słowotwórcza polskich nazw miejscowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego, Prace Historycznoliterackie”, t. 10-11, s. 91-97.

podstawą są nazwy roślin występujące w znaczeniach metonimicznych (a więc również nazwy części roślin, a także nazwy produktów z nich otrzymywanych itp.)¹², a nawet te, które powstały od nazw roślin użytych w znaczeniach metaforycznych (np. *reńónk* 2. żart. 'wódka', *róża* 7. med. 'ostra choroba zakaźna')¹³.

2. Na około 1150 nazw roślin zawartych w 7 tomach *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* B. Sychty¹⁴ derywaty tworzy tylko 167 nazw, a więc 14,4%. To stosunkowo niedużo, gdyż *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*¹⁵ potwierdza istnienie derywatów od 47% notowanych w nim nazw roślin (tzn. od 360 z 764 nazw)¹⁶, w dwu słownikach języka górnołużyckiego¹⁷, traktowanych łącznie, zarejestrowane zostały derywaty od 21,5% uwzględnionych w nich nazw roślin (od 143 ze 665 nazw)¹⁸, a w gwarze wsi Wagi w powiecie łomżyńskim derywatami opatrzonych jest 24% nazw roślin (117 z 467 nazw)¹⁹. Niski wskaźnik aktywności słowotwórczej kaszubskich nazw roślin w świetle materiałów zebranych przez Sychtę dowodzi przede wszystkim bogactwa nazewniczego materiału botanicznego udokumentowanego w jego *Słowniku*, współczynnik ten obniżają bowiem liczne synonimy, warianty morfologiczne i zleksykalizowane odmiany fonetyczne, a także nazwy rzadkie i/lub znane na małym obszarze, których inne leksykony zazwyczaj nie podają²⁰.

¹² Słownik Sychty nie wyróżnia ich zazwyczaj w osobnych podhasłach.

¹³ Przyjmuję, że znaczenia metonimiczne pozostają ze znaczeniami podstawowymi w związku przyległości przestrzennej i/lub przyczynowo-skutkowej, natomiast znaczenia metaforyczne oparte są na podobieństwie formalnym i/lub funkcjonalnym.

¹⁴ E. Rogowska, *Pluralne nazwy roślin w »Słowniku gwar kaszubskich...«*, s. 182.

¹⁵ *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*, pod red. naukową H. Jadackiej, t. 1.: T. Vogelgesang, *Gniazda odprzymiotnikowe*, t. 2: H. Jadacka, M. Bondkowska, I. Burkacka, E. Grabska-Moyle, T. Karpowicz, *Gniazda odrzeczownikowe*, Kraków 2001.

¹⁶ E. Rogowska, *Aktywność słowotwórcza nazw roślin w polszczyźnie (w świetle Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego)*, [w druku, w:] *Wokół struktury słowa. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Janinie Domin z okazji jubileuszu 70. urodzin*.

¹⁷ F. Jakubaś, *Hornjoserbsko-němski słownik (Obersorbisch-deutsches Wörterbuch)*, Budyšin/Bautzen 1954, Nakład Verlag Domowina oraz *Hornjoserbsko-ruski słownik*, zestawiają K. K. Trofimowicz, Ludowe Nakładnistwo Budyšin, Nakładnistwo „Ruska rěč” Moskwa, 1974.

¹⁸ E. Rogowska, *Derywaty od nazw roślin w języku górnołużyckim*, w druku.

¹⁹ E. Rogowska, *Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)* [w druku].

²⁰ Np. w *Słowniku gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego* wszystkie wyrazy hasłowe pochodzą z *Małego słownika języka polskiego* pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej i Z. Łempickiej, natomiast derywaty zostały zaczerpnięte zarówno z tego leksykonu, jak i z 10 tomów *Słownika języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego, z *Suplementu* do tego słownika oraz ze *Słownika języka polskiego* pod red. M. Szymczaka. Ponadto dodano do nich nowy materiał leksykalny zawarty w *Komputerowym słowniku języka polskiego PWN*, a „uzupełniając co zespół korzystał też z własnego doświadczenia językowego” (t. 1, s. 13). Takie założenia metodologiczne automatycznie powodują wzrost współczynnika aktywności słowotwórczej.

Te 167 nazw jest podstawą 679 derywatów, na jedną nazwę rośliny aktywną słowotwórczo przypada zatem średnio 4,07 formacji. Gdyby wziąć pod uwagę wszystkie kaszubskie nazwy roślin, również te nieprzejawiające aktywności słowotwórczej, średnia liczba ich derywatów wyniosłaby 0,59²¹.

2.1. Słownik Sychty poświadcza derywaty od nazw 141 gatunków roślin. Po 3 nazwy aktywne słowotwórczo ma w kaszubszczyźnie 8 roślin: 'babka zwyczajna' (*psi jązək* – 3 derywaty, *pińczęłové lěstě* – 1 derywat, *vřodové lěstě* – 2 derywaty; por. też *žid* 'babka wąskolistna'), 'borówka czernica' (*břěšnice* – 1, *jagoda* – 10, *ščeřnica* – 1), 'brukiew' (*bruk* – 4, *vrěk* – 13, † *krič* – 2), 'jałowiec' (*jałowec* – 4, *jigłěnaljeglěna* – 2, *kaduk* – 2), 'kartofle' (*bulva* – 35, *grule* – 1, † *tufla* – 5), 'pokrzywa żegawka' (*pařava* – 1, *pařuxa* – 1, *žągówkalžegówka* – 1), 'seradela' (*radela* – 2, *saradela* – 1, *zaradela* – 1), 'skrzyp polny' (*xoščka* – 1, *koščka* – 1, *skřěp* – 1; por. też *kvásnā trāva* 'skrzyp błotny' – 1). Po 2 nazwy aktywne słowotwórczo ma 10 roślin: 'borówka bagienna' (*łoxinalłoxóna* – 2, *skóercěna* – 1), 'dynia' (*bańā* – 5, *děńā* – 2), 'gryka' (*bukóita* – 3, [gręka] – 4), 'kaczeniec' (*káčór* 4. – 1, *kroóé kóatě* – 4), 'kruszyna' (*krěšěna* – 2, *óilcě jagoděłóilcā óišńā* – 2), 'świerk' (*dana* – 11, *jağła I* – 1), 'sosna' (*xójka* – 20, *sosna* – 2), 'śmiałek' (*óvskā trāva* – 1, *óvsanā trāva* – 1), 'szczaw' (*kvasně lěstě* – 1, *ščavłščava* – 1), 'żyto' (*rež* – 6, *žěto* – 6). Największe różnice w liczbie derywatów od nazw synonimicznych występują pomiędzy wyrazami *bulva* (35) a *grule* (1) i † *tufla* (5); *xójka* (20) a *sosna* (2); *dana* (11) a *jağła I* (1); *vrěk* (13) a *bruk* (4) i † *krič* (2); *jagoda* (10) a *břěšnice* (1) i *ščeřnica* (1). Tyle samo derywatów mają natomiast *rež* i *žěto* (po 6), *krěšěna* i *óilcě jagoděłóilcā óišńā* (po 2) oraz *xoščka*, *koščka* i *skřěp*, *óvskā trāva* i *óvsanā trāva*, *pařava*, *pařuxa* i *žągówkalžegówka*, *kvasně lěstě* i *ščavłščava* (po 1). Ponadto częste są sytuacje, gdy derywaty tworzy tylko jedna z nazw, podczas gdy jej synonimy nie przejawiają aktywności słowotwórczej.

2.2. Liczba derywatów utworzonych od jednej nazwy waha się od 1 do 35²².

²¹ Ten pierwszy współczynnik jest bliski średniej liczbie derywatów od nazw roślin poświadczonych w *Słowniku gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego* (4,01 formacji na 1 nazwę rośliny aktywnej słowotwórczo) i w gwarze wsi Wagi (3,99) oraz nieco wyższy niż w dwu branych pod uwagę słownikach języka górnołużyckiego (3,4), natomiast drugi wskaźnik jest ponad trzykrotnie niższy niż w języku ogólnopolskim (1,9 formacji na 1 nazwę rośliny), o połowę niższy niż w gwarze węgrowskiej (0,97) i o ¼ niższy niż w języku górnołużyckim (0,74). Struktura statystyczna derywatów od nazw roślin zarejestrowanych w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* B. Sychty jest więc najbliższa materiałowi językowemu słowników górnołużyckich. Jednak ze względu na zasadniczo odmienne sposoby doboru haseł w badanych słownikach, porównywane współczynniki opisują wyłącznie zawartość tych leksykonów, nie zaś organizację systemów leksykalnych danych języków.

²² Dla porównania: liczba derywatów utworzonych od jednej nazwy gatunku rośliny w materiałach *Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego* waha się od 1 do 36, w dwu słownikach górnołużyckich – od 1 do 20. w gwarze węgrowskiej – od 1 do 18.